

GRUNDLAGD 1876 AV C. G. ESTLANDER

VERTAISARVIOITU
KOLLEGIALT GRANSKAD
PEER-REVIEWED
www.tsv.fi/tunnus

2024

ISSN 0015-248X (print)
ISSN 2670-2541 (online)

KULTUR EKONOMI POLITIK

Redaktion

Ann-Charlotte Palmgren, Ansvarig chefredaktör
Lina Metsämäki, Redaktionssekreterare

Redaktionsråd

Pia Maria Ahlbäck
Martina Björklund
Andreas Häger
Edvard Johansson
Nina Kivinen
Kristina Malmio
Björn Vikström
Mia Åkerfelt

Utgivare

Föreningen Granskaren r.f. Åbo
Ordförande Jutta Ahlbeck
Carina Gräsbeck
Margrét Halldórsdóttir
Eetu Kejonen
Jonas Lagerström
Hanna Lindberg
Lina Metsämäki
Ann-Charlotte Palmgren

Formgivning

CheckPoint Oy

Tryckning

Oy Nord Print Ab

Kontakt

Redaktionen: finsktidskrift@abo.fi
Prenumerationer: pren-finsktid@abo.fi

Mer om oss

www.finsktidskrift.fi
Instruktioner för skribenter:
www.finsktidskrift.fi/medverka/for-skribenter/
Om prenumerationer: www.finsktidskrift.fi/prenumerera/

Bidragsgivare

Svenska Litteratursällskapet i Finland, Stiftelsen för Åbo Akademi,
Svenska Kulturfonden, Föreningen Konstsamfundet, Stiftelsen
Emilie och Rudolf Gesellius fond för filantropiska och kulturella
ändamål, William Thurings Stiftelse, Kommerce-rådet Otto A.
Malms Donationsfond, Waldemar von Frenckells stiftelse.

Innehåll 6/2024

Förord

<i>Ann-Charlotte Palmgren</i> Multidisciplinär bredd och fördjupning	5
---	---

Kollegialt granskade artiklar

 <i>Ulrika Lif</i> "Barnet utan mor": Samhällsmoderlighet, Moder Gud och moderskomplex hos Lars Ahlin	9
 <i>Anna Buss</i> "Praktikerna är det bästa med studierna" – skildringar i dimensioner av det tredje rummet hos lärarstuderande inom småbarnspedagogik	35

Essäer

<i>Panu Petteri Höglund</i> Maltesiskan – ett semitiskt språk i Europa	57
<i>Anna Nygren</i> En (om)förhandling av världen. Autistiskt varande i världen i två skönlitterära verk	67

Granskaren

<i>Annelie Bränström-Öhman</i> Poesin som kunskapsform	78
<i>Emma Severinsson</i> Textila spår och kläder i Sara Lidmans Jernbanan	81

Multidisciplinär bredd och fördjupning

Finsk Tidskrift kan i allra högsta grad beskrivas som en multidisciplinär publikation där det finns plats för bredd. Undertiteln på tidskriften är *kultur, ekonomi och politik*, och även om dessa i sig själva är breda är tidskriftens ämnesområden mer inkluderande än så. Det här avspeglas i föredragen och föredragshållarna vid utgivningsföreningen Granskarens årliga kulturseminarium som arrangerats när numret utkommer. I år var temat krig och berättelser om krig där vi fick ta del av föredrag inom historia, internationella relationer och psykologi, men även av personer som själv upplevt krig. I nästa nummer får tidskriftens läsare ta del av en del av föredragen som essäer. Det multidisciplinära återspeglas även i detta nummer, årets sista. Utgående från numret kan man säga att alla goda ting är två, trots att ordspråket påstår att antalet är tre. Numret innehåller två kollegialt granskade artiklar skrivna av forskare inom litteraturvetenskap och småbarnspedagogik. De två essäerna som följer är skrivna av språkvetare och litteraturvetare. Därtill räkar recensionerna även vara två till antalet.

Numret inleds med den kollegialt granskade artikeln ”Barnet utan mor: Samhällsmoderlighet, Moder Gud och moderskomplex hos Lars Ahlin”, skriven av Ulrika Lif. Syftet med artikeln är att åskådliggöra hur det sammansatta och mångtydiga modermotivet porträtteras och hur det på ett radikalt sätt förhåller sig till den kristna visionen om jämlikhet hos författaren Lars Ahlin (1915–1997). Utgångspunkten för analysen är elva skönlitterära verk publicerade mellan år 1943 och 1990. Lif visar att modermotivet

kan tolkas som en samhällsmoderlighet förknippad med omsorgsetik som utgör politiskt motspråk till de patriarkala strukturerna. Därtill åskådliggör Lif att samhällsmoderlighetens gestalter hos Ahlin levandegör en politisk praktik byggd på omsorg, humanitet, verklighetsförankring, försynstro, fred, tillit, glädje, gemenskap, ödmjukhet, solidaritet och lojalitet, med en radikal social förändring som syfte.

Den andra kollegialt granskade artikeln med titeln ”’Praktikerna är det bästa med studierna’ – skildringar i dimensioner av det tredje rummet hos lärarstuderande inom småbarnspedagogik”, är skriven av Anna Buss. I artikeln utgår Buss från intervjuer och enkätsvar från lärarstuderande inom småbarnspedagogiken vid Åbo Akademi. Genom detta material undersöker Buss vilket slag av lärande som dessa studerande skildrar under praktik på daghem och mer specifikt frågar sig Buss hur lärarstuderandes lärande och fälthandledning under praktiken kan förstås i relation till teorin om det tredje rummet. Studien visar att praktikdelen av utbildningen är ytterst viktig och när lärarstuderande erbjuds en bättre praktik inom ett tredje rum där fälthandledare och handledande lärare är involverade förbättras även studerandes lärande, vilket stärker yrkesrollen som lärare inom småbarnspedagogik.

Efter dessa artiklar följer två essäer varav den första är skriven av språkforskaren Panu Petteri Höglund. I Höglunds text är fokus på maltesiskan som är ett semitiskt språk, samt det lokala språket och modersmål för de flesta infödda invånare i den maltesiska arkipelagen. I Höglunds essä får vi ta del av bredd och fördjupning. Höglund redogör för specifika ord och visar hur låneord förekommer trots att maltesiskan är ett semitiskt språk. Dessutom skriver Höglund om maltesiskans släktskap med andra språk, samt relationen mellan huvudstadsmaltesiskan och dialekter. Essän innehåller även reflektioner om översättningar av böcker till maltesiskan och ett visst spanande om språkets framtid.

Den andra essän är skriven av litteraturvetaren Anna Nygren som i sin essä diskuterar autistiskt läsande, där det autistiska blir en väg in i en bredare förståelse av världen. Detta görs med avstamp från bilderboken *Låtsasbeten* (2017), skriven av Nathalie Ruejas Jonsons. Nygren läser *Låtsasbeten* som en del av en autistisk kanon. I essän konstaterar Nygren att autismen är en konstnärlig

tillgång och ett självklart sätt att relatera till världen. Att som autist läsa böcker skrivna av autistiska författare om autism ger en kompromisslös igenkänning, där läsningen triggar hjärnan till tanke och känsla.

I en tid då det är allt vanligare att inte publicera kollegialt granskade artiklar och essäer i samma publikation, samt en tid då kollegialt granskade artiklar allt oftare publiceras i disciplin-specifika tidskrifter, är jag glad att *Finsk Tidskrift* kan erbjuda det multidisciplinära och plats för essäer och vetenskapliga artiklar för en bred läsekrets.

Ann-Charlotte Palmgren
Åbo, 5.11.2024

Kollegialt granskade artiklar

📖 "Barnet utan mor": Samhällsmoderlighet, Moder Gud och moderskomplex hos Lars Ahlin

Ulrika Lif

Jag var predisponerad att dikta om denna moderlösa tid, om dessa stackars famlande och kvalda människor som lämnats av sin mor, men som samtidigt har denna desperata längtan tillbaka till modern, till kärleken, sanningen.

(Lars Ahlin citerad av Gunnel Ahlin 2001, 205)

Lars Ahlins romaner befolkas av ett otal skambärande barn, tonåringar, unga vuxna och vuxna utan mödrar, övergivna av mödrar: på jakt efter mödrar. 1920 övergavs den då femåriga Ahlin själv av sin mor, Jenny Ahlin. Gustaf Ahlin, hans far, var som handelsresande bortrest långa perioder från de sju barnen, och hans alkoholism tilltog allteftersom. I ett brev till författaren Erik Hjalmar Linder från 1964, citerat av Gunnel Ahlin, skriver Ahlin om de tidiga

barnaårens lidande och nöd; hur ”tomheten stod där orubblig” (Ahlin 2001, 30).

Det inledande citatet hör hemma i ett annat brev, från Ahlin till lärarparet Palm på Ålsta folkhögskola, där han var elev 1933–35. Brevet skrevs 1936, samma år som Tyskland annekterade Rhenlandet. Då det annalkande kriget flera år innan själva utbrottet var uppenbart för många arrangerade Elin Wägner och Fogelstadsgruppen 1935 ett opinionsmöte i Stockholm med kvinnliga ombud från hela Sverige. Resolutionen som överlämnades till Nationernas förbund löd: ”Gör världen sådan att kvinnorna kan leva i den med sina barn, annars totalvägrar kvinnorna” (Witt-Brattström 1996, 568). 1941, mitt under kriget och två år innan Ahlin debuterade med *Tåbb med manifestet* (1943), publicerades Wägners debattbok *Väckarklocka* (1941) med dess radikala kritik mot patriarkatet och industrialismen i Sverige, mot kriget ute i Europa. Hennes vision om fred, jämlikhet och ett ödmjukt bruk av jordens resurser medelst en återkomst till ett ursprungligt matriarkat under en så kallad moderålder, då man vördat en kvinnlig gudom – modergudinnan eller den Stora Modern – och där kvinnorna haft makten ekonomiskt, politiskt och socialt, mötte starkt motstånd vid utgivningen, men är, vill jag hävda, högst relevant för att förstå moderns betydelse i Ahlins jämlikhetstänkande.

”[B]arnet utan mor”, som Ahlin benämner sig själv längre fram i det citerade brevet till makarna Palm (Ahlin 2001, 205), är titel på ett metafiktivt romanprojekt, en del av ett av de manus som refuserades innan debuten: *Underklassare av blodet*. Samma formulering, barnet utan mor, återkommer även i andra av hans utgivna manus (Hansson 2020; 2021). Sett till författarskapet i dess helhet handlar det om barnen utan mor, och utvidgat alltså hela den moderlösa samtid Ahlin såg som själva incitamentet för sitt skrivande. Som en följd av att de övergivna och skambärande barngestalterna är många är också moder- (och fader-) motivet utbredd i författarskapet (Hansson 2021). I den här artikeln är de föräldralösa barngestalterna och deras kamp mot den nedfrysta skammen dock inte i brännpunkten, inte heller deras fäder. Syftet med artikeln är i stället att åskådliggöra hur det sammansatta och mångtydiga modernmotivet porträtteras och hur det på ett radikalt sätt förhåller sig till det tematiska fundamentet hos Ahlin: den

kristna visionen om jämlikhet (se exempelvis Nielsen 1968; Oscarson 1971; Melberg 1973; Ekholm 2009; Andersson 1997; Hansson 1988). I anknytning till ovanstående strävar artikeln även efter att kasta ljus på hur Ahlin gestaltar de ”svårigheter som det bankruterade manssamhället kastat människorna och kärleken i”, så som berättaren uttrycker det i det avslutande kapitlet i *Om* (Ahlin 1946, 508). Gentemot dessa svårigheter ställer han sin radikala vision om jämlikhet. I tidigare artiklar har jag skrivit om hur jämlikhetsvisionen hos Ahlin framträder i förhållande till ickemänskliga djur (Lif 2018b), religiösa och ickereligiösa ritualer (Lif 2020), Bibelns Sofia Visheten (Lif 2018a) samt den för Ahlins gestaltningar konstitutiva skammen (Lif 2018b; Lif 2018a; Lif 2020). Den här artikeln kompletterar således dessa perspektiv genom att belysa hur Ahlins jämlikhetsvision står i relation till olika aspekter av modernmotivet.

Det idealsamhälle som skrivs fram hos Ahlin kan sättas i direkt samband med den vision om samhällsmoderlighet som är navet i Wagners politiska manifest och andra delar av hennes författarskap. En målsättning för artikeln är följaktligen att, primärt genom *Väckarklocka* (1941), addera det kvinnolitterära trettio- och fyrtioalssammanhanget till den litterära och åskådningsmässiga tolkningsväv som hittillsvarande Ahlinforskning uppmärksammat och vars lejonpart utgjorts av idel manliga författare (Melberg 1973; Ekman 1975; Hansson 1988; Röjdalen 1997; Andersson 1998; Essunger 2005; Løvaas 2020).

Modernmotivet i Ahlins författarskap visar upp ett spänningsförhållande mellan *mödrar av moderniteten* besläktade med Ibsens Nora i *Ett dockhem* (1879), som Bengts mamma Nora-Sofia i *Om* (1946) och den från äktenskap och barn förslupna Olga i *Min död är min* (1945) – och de gestalter jag benämner *samhällsmödrar*, som i flera av hans verk förenas av att ha värden traditionellt sett kopplade till moderlighet som grund. En del av samhällsmödrarna har frälsande förmågor och dessa har jag tidigare beskrivit som Sofiagestalter (Lif 2018a, se även Børtnes 2009). Jag förstår således modernmotivet hos Ahlin utifrån individuella och relationella såväl som politiska och teologiska perspektiv och menar att dessa i viss mening disparata trådar samtidigt tvinnas samman i romaner som, inte minst, *Min död är min* (1945), *Om* (1946), *Kanelbiten* (1953) och *Bark och löv* (1961). Modernmotivet breder dock ut sig över hela

författarskapet, noveller och pjäser inkluderade. Exempelvis gestaltas det i pjäserna *Var ängel är förfärande*, som skrevs 1945–1946, och *Lekpaus*, som sattes upp på Dramaten 1948 (Ahlin 1990). Av utrymmesskäl avgränsas analysen här primärt till nämnda romaner och gör därmed halt vid inträdet av den tjugoåriga tystnad som kännetecknar författarskapet från utgivningen av *Bark och löv* (1961), fram till publiceringen av romanen *Hannibal segraren* (1982) tillsammans med Gunnel Ahlin. Även om Helen Andersson i sin avhandling om *Din livsfrukt* (1998) visar hur modernmotivet återfinns i det senare författarskapet finner jag att detta fram till tystnaden gestaltas särskilt förtätat och komplext.

Lars Ahlin och Modern – tidigare forskning

Moderskapsforskningen har på senare tid utvecklats åt en rad olika håll. Här finns inte svängrum att närmare återge dess framväxt. Med Elizabeth Podnieks och Andrea O'Reillys (2010, 3) definition av det vanligt förekommande begreppet "matrifocal reading", som innebär att "attend to and accentuate the maternal thematic in any given text", kan min läsning i det kommande sägas vara matrifokal. Väsentligt är därutöver begreppet modrande ('mothering') som hos Adrienne Rich (1976) står i nära anknytning till utövande av omsorg inom moderskapet, men som inte begränsas till relationen mor–barn utan i praktiken kan utövas av långt fler än just mödrar. Detta begrepp har inlånats till den svenska kontexten av Ulla Holm (1993), som understryker att modrande är könsneutralt och kan utövas av vem som helst. Modern i dess symboliska betydelse behöver således inte inbegripa biologiskt moderskap. Modrandets principer knyter an till den tanketradition som Ellen Key i det svenska sammanhanget vid 1900-talets början gav namnet *samhällsmoderlighet*, ett kollektivt moderskap vars samhällsomvandlande krafter erbjuder ett politiskt motspråk till de patriarkaliskt-kapitalistiska strukturerna (se Lindén 2009). Med Sofi Qvarnströms ord (2009, 199) handlar dess politiska kraft om "den förändring av värden och moral som den ska tillföra samhället". De moderliga egenskaper som grundlägger detta politiska samhällsengagemang i svensk idétradition är enligt Bibi Jonsson (2001, 250) inriktade på

”humanitet, samarbetsvilja, medmänsklighet och fred”, men samhällsmoderlighet kan även förstås i riktning mot ”kvinnligt inflytande på samhällsordningen”. Wägner rörde sig tydligt inom denna idésfär, även om hon undvek begreppet samhällsmoderlighet. Inte minst hennes *Väckarklocka* (1941) riktar en genomgripande kritik mot kvinnors underordning i den västerländska civilisationens hierarkiska manssamhälle. Genom att lägga stor vikt vid värden kopplade till moderskap, som pacifism, systerskap, solidaritet, omsorg om barn och värnande av jordens resurser, utmanar hon de patriarkala förhållandena (Lindholm 1994).

Tidigare Ahlinforskning har närmat sig modernmotivet, men i större utsträckning fokuserat på jämlikhetstanken rörande manliga och kvinnliga gestalter. Gunnar D. Hansson (2021) har påpekat att modernmotivet förekommit tidigare i författarskapet, men vidareutvecklats i *Bark och löv* (1961). Hansson (1988, 440) nämner även i en fotnot i sin avhandling om *Fromma mord* att det finns en ”mytisk kvinnlighet” i författarskapet. I anknytning till denna menar Hansson (1988, 440) att maternella principer, som att vara utan ”makt och inflytande”, står i motsättning till paternella principer, som utgörs av ”makt, pengar – och livsfruktan”. Erik A. Nielsen (1968, 73) belyser, å sin sida, hur modernmytens sammanbrott i *Om* ”leder till liberalismens tro på den enskilda människans frihet och oavhängighet”, vilket innebär att ”[m]änniskan vinner självständighet men förlorar säkerhet genom att detta stora du försvinner”. I sin läsning av *Bark och löv* uppmärksammar Nielsen (1968) dessutom pojkgestalten Mats moderslängtan och den separation från Modern som iscensätts av Anders Blåda i romanen, vilken jag återkommer till.

När det gäller det senare författarskapet lyfter Helen Andersson (1998) fram som ett oläskligt sår den modersseparation huvudgestalten Johannes i *Din livsfrukt* (Ahlin 1987) genomgår. Identitetslös repeterar Johannes detta trauma genom livet och konstruerar enligt Andersson (1998, 146):

en ideal bild av modern, en modersmetafor, vilken får tjäna som utgångspunkt för en etisk vision om en framtida ”ny” humanism som samtidigt är ett försök att dölja vämjelsen både inför det egna jaget och för världen, ett äckel som har sitt ursprung i det ambivalenta förhållandet till modersbilden.

Medan Andersson hänvisar till Freud och Lacan, gör jag i det kommande en jungiansk läsning av det negativa moderskomplexet i *Om* (1946) och *Bark och löv* (1961). Gemensamt för dessa tre psykoanalytiska teoribildningar är att de ser modersseparationen som bunden till skam och trauma; manande till tvångsmässig upprepning.

Eva-Karin Josefson jämför i *Arbetande kvinnor i litteraturen* (1989, 71) synen på kvinnan som "arbets- och partikamrat, som samtals- och kärlekspartner och som maka och mor" hos Rudolf Värnlund och i Lars Ahlins debutroman *Tåbb med manifestet* (1943). Hon finner att kvinnan i Värnlunds gestaltningar kan betraktas som ett hot mot kamratskapen mellan män och mannens politiska aktivitet, samt ser spår av Nietzsche och Schopenhauer hos de unga romanhjältar som ser sig som "isolerade övermänniskor och kvinnan, nedsättande, som ett 'irrationellt väsen'" (Josefson 1989, 79). Vidare menar Josefson (1989) att huvudgestalten Tåbb avviker från Värnlunds mansgestalter genom sin kritik mot civilisationen som alltför patriarkalisk: "maskinell, teknisk och krigisk" (Ahlin 1943, 322) och att Ahlin redan vid debuten skiljer sig "radikalt från andra arbetslivsskildrare genom sin kvinnosyn och sin tro på en möjlig jämställdhet som gäller arbetsliv, politiska och intellektuella aktiviteter, liksom sexualitetens område" (Josefson 1989, 89). Josefson behandlar visserligen inte modernmotivet explicit, men klargör hur Ahlins vision om jämlikhet står i opposition till det patriarkala samhället.

I antologin *Synpunkter på Lars Ahlin* (1971) belyser Saga Oscarson den gamle garnfärgaren Fredrikssons berättelse i *Natt i marknadstältet* om "jungfruernas rike", en kristen gruppering som "för länge sedan" under tre hundra år levde i ett utopiskt samhälle "[l]ångt borta i Orienten" (Ahlin 1957, 178–182). Oscarson (1971, 80ff.) menar att romanens centralgestalt Paulina Dahl och gamle Fredriksson praktiserar den jungfruitiska läran att leva livet på livets villkor i ett slags allomfattande gemenskap på jämlikhetens bas. Hon härleder denna form av förvärldsligad kristendom till Ahlins läsningar av Barth och Kierkegaard (Oscarson 1971, 87). Jag instämmer i Oscarsons förståelse av jungfruernas rike. Därutöver finner jag det fruktbart att knyta an detta även till Wägners vision om samhällsmoderlighet och hennes tillhörighet i kväkarrörelsen,

där hon erfor det kristna, radikalpacifistiska, fundamentet i demokrati (Söderquist 2018).

Bibi Jonssons avhandling *I den värld vi drömmer om: utopin i Elin Wägners trettiotalromaner* (2001) behandlar primärt Wägners trettiotalromaner i relation till samtiden och det kvinnolitterära 1930-talssammanhanget. Hon tar avstamp i frågan om Wägners visionära alternativ till patriarkatet ska förstås som ett regelrätt matriarkat där all makt innehas av kvinnor eller som en struktur som innebär samarbete mellan kvinnor och män. Jonssons undersökning mynnar ut i den senare ståndpunkten. Wägners utopi sågs därmed handla om "en harmonisk tillvaro för både kvinnor och män" (Jonsson 2001, 360). I anknytning till detta belyser Jonsson (2001) slutscenen i *Täbb med manifestet* (Ahlin 1943), där den unge vuxne mansk gestalten Täbbs tilltänkta hustru, Kajsa, vidgar spörsmålet om samverkan och jämlikhet mellan könen till att gälla all gemenskap och allt kulturellt skapande; en ordning där den manliga kulturen och civilisationen ersatts "av en mera mänsklig där det manliga och kvinnliga ingått en oskiljbar förening" (Ahlin 1943, 227). Jonsson (2001) knyter inte explicit *Täbb med manifestet* till visionen om samhällsmoderlighet, men delar av studien utgör en genuin inspiration för den här artikeln. Någon mer ingående läsning av Lars Ahlins texter i ljuset av de kvinnolitterära 1930- och 1940-talen har inte heller gjorts tidigare.

Det patriarkala våldet i Min död är min, Kanelbiten och Stora glömskan

Redan 1903 införde fredsivraren Frida Stéenhoff (1903) begreppet feminism i Sverige i sitt manifest *Feminismens moral*. Därutöver utgör manifestet, skriver Claes Ahlund (2005, 97), ett "radikalt idékomplex där kvinnans underordning kopplas inte bara till ekonomiska strukturer och till okunskap, utan också till patriarkala maktförhållanden vars renaste yttring är militarismen". Dessa utgjorde för Stéenhoff "ett av de största hoten mot mänskligheten" (Ahlund 2005, 97). Stéenhoff (1903) förespråkar här inte enbart kvinnans utan även barnens emancipation i en önskan om att tillsammans med – inte mot – männen arbeta för ett bättre samhäl-

le. Även hos Ahlin (1946, 508) gestaltas som nämnts sökandet efter "botemedel för de svårigheter det bankruttrade manssamhället kastat människorna och kärleken i". Denna formulering har sin genklang hos en av Wagners förebilder, den ungerska feministen Rosika Schwimmer, som hon träffade på den Internationella kvinno-kongressen i Haag 1915, och som benämnde världskriget "den manskapade världens bankrutt" (Forsås-Scott 1996, 174). I *Väckarklocka* påtalar Wagner (1941) att den patriarkala maktordningens förutsättning är ett oavlatligt pågående förtryck av kvinnor. Kriget tematiseras inte explicit i Ahlins författarskap. Det gör däremot fysiskt och psykiskt våld i det lilla. Som visas i det kommande utgör våld mot kvinno-, barn- och djurgestalter hos Ahlin förbundna delar av samma helhet. Sådana djupt liggande patriarkala system har återkommande påvisats i feministisk och sociologisk forskning (se till exempel Adams, 1994; Becker & French, 2004).

Modermotivet framträder hos Ahlin i relation till den patriarkala ordning som skapar skam och hat, och som vållar mödrars frånvaro. Våldet utgör centrala yttringar av "det bankruttrade manssamhället" (Ahlin 1946, 508) och klargör hur den fördrivna modern likt ett spöke är ständigt närvarande och präglar barn- och mangeskalternas tillvaro. Ahlins intresse för den frånvarande modern har många motsvarigheter genom litteraturhistorien. I antologin *The Absent Mother in the Cultural Imagination. Missing, Presumed Dead* (2017) belyses den mångskiftande gestaltningen av motivet. Bland annat uppmärksammas "the use of the trope as a result of political and religious changes in society and the way these conflict with established patriarchal practices" (Åström 2017, 9).

I *Min död är min* är Sven/Palten en pojkgestalt, som tillsammans med sina fyra äldre syskon har övergivits av sin mor Olga. Deras far, Georg Sylvan, är en dubbel gestalt som å ena sidan predikar jämlikhet och å andra sidan projicerar sin nedfrusna skam och vanära över att ha avvisats av sin hustru genom att misshandla sin yngste son. Romanen kretsar kring den existentiella frågan om hur man som människa ska kunna leva med sina misslyckanden. Vid hemkomsten från en skogspromenad, under vilken Palten utsatts för ett sexuellt övergrepp av gubben Fällander, straffas han av Sylvan för att ha doppat en katt i en tjärtunna (Ahlin 1945):

- Vet du inte hur man gör på uppfostringsanstalter? skrek fadern medan han slog. Joo du, där lägger man säckar i sillake och dom säckarna lägger man på pojkarnas rumpor och så låter man rottingarna vina, och då känns det inte så här, utan så här och så här! Sven grät och rapade fram gallsmaken.

(Ahlin 1945, 212)

I samband med övergreppet har Palten dock sett stora färska tjärfläckar på gubbens kavaj. Det är Fällander som har plågat katten och förstört dess päls. Barnmisshandel hör alltså samman med djurplågeri i Ahlins författarskap. Utöver Fällanders kattvåld föraktas och plågas till exempel hunden Grepp, en ekorre och duvor i *Kanelbiten* (1953) samt en kviga och en ren i *Stora Glömskan* (1954; se Lif 2018).

Palten lämnas även ensam när övriga familjen åker i väg för att fira midsommar. Att Sylvan engagerat tar sig an sin tilltänkta hustru Englas söner men utestänger Palten understryker förnedringen (Ahlin 1945). Under midsommarnattens kaos kommer en idé plötsligt över Sylvan om att straffa Olga genom att ytterligare svika sin son: "Jag ror hem till honom, tänkte han och drog sig tillbaka. Jag hänger mig framför hans säng, framför Olgas unges säng. När han vaknar får han se mitt döda ansikte stirra ner på sig." (Ahlin 1945, 240).

Kanelbiten (1953) skildrar flickgestalten Britt-Maris forcerade färd mot vuxenhet när hon utsätts för psykiskt våld av sin mor, Sylvia Månsson, som i sin tur blir slagen av sin älskare Stellan. Modern konstaterar att det "finns män som är rädda redan för det kvinnliga, för det moderliga, för det i livet som föder. De vågar endast nalkas det för att förintä det" (Ahlin 1953, 250). I samma anda menar Wägner i *Pennskaftet* (1910), att Strindbergs patriarkala grundsyn i *Taklagsöl* (1907) bygger på "en osäkerhet och rädsla som hämmar livets krafter". Wägner påtalar "hur annorlunda allt skulle te sig om mannen vågade erkänna kvinnan som sin jämlike" (Forsås-Scott 1996, 175).

I likhet med gubben Hagberg i *Kanelbiten* (1953), som i sin bundenhet till de patriarkala mekanismerna regelmässigt förtrycker och misshandlar sin hustru Marta, utövar Sylvan även sexuellt våld mot sin blivande hustru, Engla, i *Min död är min* (1945). Så länge

skammen driver honom karakteriseras hans närmande till Engla också av ett förakt han inte kan lösgöra sig ifrån annat än genom att göra henne föraktlig. Sylvan tänker: "Jag älskar henne precis som hon är. Men hur ska jag få bort föraktet mot henne inom mig? Och föraktet mot mig själv för att jag älskar henne? Jag kommer alltid att plåga både henne och mig så länge det föraktet finns kvar" (Ahlin 1945, 320). Sylvans våldsutövning har alltså sin grund i detta förakt mot dem han karakteriserar som svaga. I en analys av Dostojevskijs *Bröderna Karamazov* (2016; orig. 1879–80) förstår John P. Moran (2009) gestaltningen av vrede och våld i romanen som ett uttryck för osund skam. Detta samband påvisas även i nutida sociologiska och psykologiska studier (se till exempel Scheff och Retzinger 2001; Gilligan 2000). En sådan förståelse av skam ger oss också nycklar att förstå Ahlins karaktärer. Sylvans högmånga tro att han, själv, har kontroll över och styr händelseutvecklingen är också den ett utslag av skam och rädsla, som framkallar våld mot hans närmaste. Han sitter fast i det modernas överbetonade jagiskhet med en skam som har grundlagts tidigt. Denna kan ur samhällelig synvinkel förstås som att han fötts in i, men vantrivs i patriarkatets hierarkiska och djupt liggande strukturer: "Jag lever inte, tänkte han. Han törstade efter att få leva med det som var just han, med naket ansikte. [...] Han hade ju inte funnit den form han längtade efter att få pressa sig emot. Han hade ju varit misslyckad från begynnelsen" (Ahlin 1945, 253).

Rebecca Solnit (2015, 27f.) skriver i sin feministiska essä "Män förklarar saker för mig" om maktmissbruk som ett "kontinuum [...] från smärre olägenheter i samhället till nedtystande med våld och dödligt våld". Även det dryga tre sidor långa samtal mellan Engla och Sylvan som avslutar *Min död är min* (1945) hör till denna följd av nedtystanden. I själva verket är dialogen Sylvans monolog, som pågår medan han för Engla trappsteg för trappsteg upp mot tröskeln till hennes lägenhet. Med deras äktenskap nära förestående deklamerar han döden av det gamla och födelsen av det nya livet bortom spelreglerna i det hierarkiska samhället. Mellan den blivande makens föreläsningspassager ges enstaka repliker till Engla: "Georg! viskade hon och kysste honom" (Ahlin 1945, 475). Och: "Men vi? viskade Engla och tryckte sitt ansikte mot hans bröst" (Ahlin 1945, 476). Romanen avslutas med orden: "Åh, de hade så

mycket att säga varann trappsteg för trappsteg" (Ahlin 1945, 477). På samma gång som Sylvan hävdar deras pånyttfödelse in i en jämlik tillvaro är han en mansgestalt som förklarar sakernas tillstånd för sin nedtystade tillkommande. Scenen kan läsas som en blind fläck i Ahlins jämlikhetsvision – men också som en ironisk krumbukt.

Jakten på den förlupna modern

Georg Sylvan i *Min död är min* är alltså en av de "famlande och kvalda människor som lämnats av sin mor, men som samtidigt har denna desperata längtan tillbaka till modern, till kärleken, sanningen" (Ahlin 2001, 205). En på samma gång komisk och tragisk jakt efter moderstrygghet gestaltas även i *Om*. Övergiven av sin mor Nora-Sofia irrar sextonåringen Bengt hemlös runt i staden, Sundsvall, i sällskap med sin alkoholiserade far Peter Pettersson under ett sommardygn i början av 1930-talet. Fadern har blivit utsparkad från ännu en kvinna, som han förfört för att få tak över huvudet, lagad mat och fickpengar. Lika besatt som Peter Pettersson är av att leta idel nya mödrar, är Bengt av att få sin far på rätt köl. Peter ironiserar över sonens synsätt genom att påtala att han själv är "fadern just i det patriarkaliskt-kapitalistiska sönderfallets värsta skede, då barnet inte fick en fast värdering att lita sig till utan endera måste döda-krossa reformera fadern [...] eller också av kärlek älska in honom i sonens nya system" (Ahlin 1946, 394).

Med jungiansk terminologi förstås det negativa moderskomplexet som traumabundet och behäftat med osund skam. Så länge förnekelsen inte bryts igenom är det autonomt, vilket kan leda till en tvångsmässig jakt efter modern (Jung 1994; Hark och Jung, 1997; Sharp 1993). Precis som hos Peter Pettersson, vars modersbundna verklighetsflykt enligt Oscarson (1971, 47) för det första visar sig i hans försök att övertyga sonen, Bengt, om att varje ny mamma är den riktiga. För det andra i den besatthet som upprätthåller Peters modersfixering och, för det tredje, i jakten på modern som står för "de ideologier hos vilka Peter, som ibland symboliserar samhället, försöker trygga sitt värde". Moderns död hör alltså, menar Oscarson (1971), samman med kollapsande samhällsideologier i ett av alienation och identitetsförvirring krisande samhälle. Ur ideologisk såväl

som individualpsykologisk synvinkel går det att se den moder Peter (och Sylvan) jagar som en projektion utifrån den krackelerade positionen i patriarkatet. Peter Pettersons moderskomplex kan i själva verket ses som skyggglappar mot vuxenheten och ett omgivande samhälle statt i förändring.

I en artikel i *Aftontidningen* (1946) sätter Karl Vennberg Stephen Dedalus jakt efter sin "andlige fader" i James Joyces *Ulysses* (2022; orig. 1922) i samband med Bengts fruktlösa kamp för att lösa sin fars svårigheter i den då nytugivna romanen *Om*. Vennberg ger Peter epitetet "inte ens ett ärligt kräk" och påtalar den koppling som görs i romanen till "fadersbilden i *Bröderna Karamazov*" samt hur "modermyten smulades sönder i en bok som kom ut samma år, 1879: Ibsens *Ett dockhem*". Modern står i Vennbergs läsning för "den mjuka omvårdnaden och uppoffringen", men också den kyrkliga gemenskapen. Fadern är "samhällsbygget, kulturen, de ekonomiska och politiska ordningarna. Han är också Gud." (Vennberg 2009, 25.)

När Nora-Sofia och Peter i kapitlet 'Stjärntecken' tillfälligt möts och drar hem hennes bror Oscar, en läroverksadjunkt som fått sparken på grund av "fylleri och oordentligt leverne" (Ahlin 1946, 169), på en dragkärra längs Selångersån, håller denne låda om sitt eget negativa moders- och faderskomplex: "– Helvetet i mitt liv var att jag var så bunden till både far och mor! skrek Oscar. Dom var för bra så hos dem ville jag vara. Eller jag var så dålig så jag lät nöja mig med dem" (Ahlin 1946, 193). Han fastslår vidare hur den gamla moders- och fadersmyten spruckit: "När så Modern i olika former avlidit så fick vi som sagt kvar *jaget* som hade benägenhet att tvivla och därför visste att det existerade. Med andra ord, något du föddes inte längre, bara jag" (Ahlin 1946, 196).

Författargestalten Erik i *Bark och löv*, en mosaik av stilar, synvinklar och tidsnivåer i fem delar, lider även han av ett intrikat moderskomplex. I romanens uppväxtskildringar om pojkgestalten Mats i del två och fyra bearbetar Erik detta. Mats mor Hanna Lotten Lovisa dog när han var två år gammal, utsatt för dödligt våld av Mats far Karl Olof: "[S]in första fru tog han livet av, den flåbusen [...]" (Ahlin 1961, 134). Mats har en destruktiv bindning till sin styvmor Lo, som alltså språkligt knyter an till Lotten och Lovisa. När gestalten Anders Blåda, som tidigt lämnades av Hanna för Karl Olofs skull och sitter fast i skam, vanära och en dröm där han återförenas med

henne, söker upp Mats, väcks hos denne en intensiv moderslängtan: "Han kunde inte sära sig själv från modern [...]" (Ahlin 1961, 143).

Moderskomplexet driver Mats att senare besöka Anders Blåda, som lever i Mats födelseby. Nielsen (1968) har diskuterat detta avsnitt i romanen, men medan han främst fokuserar på det rituella i Blådas relation till björnens och älgens irrationella krafter, betonar jag i stället moderskomplexets centrala betydelse i denna scen. De två färdas med släde till en fåbodvall, där Blåda återskapar ett symboliskt möte med Modern genom att bädda ner Mats som ett litet barn och sätta sockor av kvinnohår på hans fötter. En morgon är dock stugan tom; kvinnohårsockorna inte längre på Mats fötter. Han återfinner dessa i Eldhuset, på Anders Blådas fötter, som sticker ut inifrån fallen efter en älg han nyligen skjutit: "Anders är död, insåg han. Anders har skjutit sig inne i älgens fall" (Ahlin 1961, 220). I stället för att på jungfruitiskt vis acceptera verkligheten har Blåda dragit sin illusion om återförening med Hanna – läs: modersskötets trygga mörker – till sin spets genom att begå självmord innesluten i älgkroppen. För Mats är Modern nu död, barnets tid förbi (Ahlin 1961; se även Nielsen 1968). Det är dock ett senare möte ansikte mot ansikte med spårvagnsstäderskan Svea och hennes frälsande kraft, som slutligen lyfter honom in i en annan tillvaro (Ahlin 1946, 249).

Mödrar av moderniteten

I Ibsens pre-feministiska *Ett dockhem. Skådespel i tre akter* (1880; orig. 1879) blottläggs skevheten i Noras/kvinnans/moderns ofrihetstillstånd i den patriarkaliskt-kapitalistiska modellen. Nödvändigheten i en individuell emancipation klargörs – och skandal skapades. Fastän pjäsen inte åskådliggör hur den patriarkala strukturen inklusive dess jagiskhet fångslar även Torvald Helmer/männen, och inte enbart Nora/kvinnorna, krattades alltså manegen för kommande författares feministiska visioner. Att detta gäller Lars Ahlin går inte att ta miste på i den brevpassage som föregår artikelns inledande citat, där han förhåller sig till dockhemmet såväl som jagiskheten i det moderna projektet:

Men så kom Ibsen åter till min hjälp. O, detta välsignade Dockhem! – Nora? Vem är hon om inte just min egen mor – hon som lämnade oss för plikten mot sig själv, för sin egen lyckas skull. [...] Jag var barnet – barnet utan mor – barnet som blivit lämnat. Detta faktum blev så betydelsefullt med sitt djupa perspektiv – på något sätt uppfattade jag mitt eget öde som tidens – jag var en spegling av tiden, ty sannerligen, denna tid är utan mor. Modern här tagen i sin stora symboliska betydelse.

(Ahlin 2001, 205)

I det här avsnittet riktas blicken mot några av de Ahlinmödrar som, likt Ibsens Nora, söker självständighet och frihet utanför äktenskapets ramar: Olga i *Min död är min*, Sylvia Månsson i *Kanelbiten* och Nora-Sofia i *Om*. Olga har som tidigare nämnts lämnat man och fem barn för den unga studenten Tor Nylén. Synvinkeln i romanen vilar aldrig på Olga, som i stället företrädesvis framträder som en spegling av före detta maken Georg Sylvans moderskomplex. Sylvans hat och besatthet av att följa henne i fotspåren visar sig till exempel när han tar in på ett av Englas övernattningsrum där Olga bott med sin älskare. Indirekt träder Olga i dagen även genom Englas förakt mot kvinnor som överger man och barn. Engla har själv övergetts av sina två söners respektive fäder.

Sylvia Månsson, modern i *Kanelbiten*, vars man omkommit i en arbetsplatsolycka (själv mord), arbetar på en fabrik och prioriterar genom en rad älskare sitt självförverkligande högre än modersfunktionen. Hennes självcentrering glimtar redan i romanens inledande rader, då hon framträder i toalettspiegeln kammande sitt hår med en röd kam. Dottern står i dörröppningen och beundrar henne. I sin narcissism finner Sylvia Månsson att dottern, tonårsflickan Britt-Mari, fungerar som en bromskloss: ”– Du ser ut som en moralkaka hela du, skrek hon. [...] Morgon, middag, kväll är ditt ansikte ingenting annat än en moralkaka.” Hon fortsätter att ironiskt härma dottern: ”Visst unnar jag dig att ha roligt, lilla mamma, men, lilla mamma, du måste tänka på att det finns högre värden här i livet”. (Ahlin 1953, 190.) På ett destruktivt sätt dras Britt-Mari in i moderns förhållanden med män. Sylvia Månsson själv har, på Noras väg och längre än så, fallit offer för de patriarkala strukturerna. I sitt sökande efter frihet, en ny jagupplevelse och livskänsla framstår hon

som en sinnebild för förvirrad alienation i tidens omvälvande samhällstransformationer. Den illusoriska föreställningen om det moderna jaget krackelerar hos Sylvia Månsson inte minst när Stellan, den aktuella älskaren vars hustru är svårt sjuk, slår henne och relationen knakar i fogarna. Då super hon sig redlös och låter dottern skrapa upp spillrorna av henne.

I *Om* är Nora-Sofias alkoholiserade bror Oskar sannings-sägaren med ett kritiskt förhållningssätt till den framväxande moderniteten: "Jo, Sofia som är Nora som är Västerlandets frigjorda kvinna, hon som liberalismen med Ibsens hjälp tvingade att uppleva sig själv som en självständig individ, hon fann att det där jaget hon ägde inte dög" (Ahlin 1946, 194). På samma gång realistiskt skildrad som en kvinna som levt i staden med Peter, men lämnat honom och deras son Bengt (och inte vill ha någon anknytning till dem) gestaltas hon som en moder med symboliska förtecken, mystisk och fördold när hon kommer fram ur mörkret, som sjuksköterska, och återvänder till mörkret när Peter kommer. Hon möter inte deras blickar (Ahlin 1946). Nora-Sofias agerande, att lämna Bengt och Peter, framstår med Oscars ord och i Ibsens Noras fotspår dock som nödvändigt för att blottlägga sakernas tillstånd och bana väg mot ett annat sådant:

Nora drevs att ta sitt steg, den saken är uppenbar, då hon började få syn på sig själv och hur komplicerat livet är. [...] När man upplever sig själv som ett ensamt JAG då inser man att man måste göra något som man hittills inte gjort: man lämnar sin man och sina barn. Och det behövs ingenting annat än att Modern upplever sig själv som ett Jag för att hela modersmyten ska rivas sönder.

(Ahlin 1946, 192)

Nielsen konstaterar i sin läsning av *Om* att den stora Moderns död för Ahlin inte lämnar något utrymme för ett återvändande till "modersskötets skydd", utan att man måste förhålla sig till saknaden efter "modern" i dess olika bemärkelser, till den framväxande liberalismens tal om "den fria, oavhängiga personligheten" och att "hävda sig i konkurrens med andra". Han menar vidare att "självständigheten har blivit dogm" och att "farlig självhävdelse" kännetecknar den patriarkala modellen. Den hierarkiska grunden

innebär att vi får ”pyramid på pyramid med en ensam segrare på toppen och en mängd förlorare under”. (Nielsen 1968, 232.)

Marie Géraldine Rademacher (2019) framhåller att själv-upptagna mödrar som Mrs. Ramsay i Woolfs *To the Lighthouse* (1994; orig. 1927) förmår både älska och uppfostra sina barn och därmed uppvisar en sund narcissism, vilken skyddar modern/kvinnan från viktorianska könsnormer som att vara obönhörligen självupppoffrande och osjälvisk:

Woolf reveals the struggle women undergo in their effort to break from the past in order to embrace a new future and offers an alternative situation when she points out that women need to negotiate their place within the system rather than completely parting from it.

(Rademacher 2019, 165f.)

Till skillnad från Mrs. Ramsay förhandlar modernitetens mödrar hos Ahlin huvudsakligen inte sina underordnade positioner inom det patriarkaliskt-kapitalistiska systemet. Här finns dock väsentliga skillnader att belysa. I narcissistisk jakt på jagisk bekräftelse från män lever Sylvia Månsson i *Kanelbiten* ett liv styrt av den patriarkala världsbilden. Utan tillförsel av denna, falska, värdighet, grundad i den hierarkiska modellen, rasar hon som ett fuskbygge. Varje förhandling av kvinnans situation inom systemet försvåras hos Ahlin ytterligare av den utbredda våldskarusell som beskrivits ovan. Olga figurerar alltså som en skuggfigur i romansamhällets utkanter i *Min död är min* tillsammans med sin unge älskare. Hon har dock ett finger med i spelet i det äktenskap Sylvan kommer att ingå med Engla och därmed i den existentiella rörelse mot undergång och pånyttfödelse som bär romanen och som Sylvan högmodigt tror sig om att ha kontroll över. Hans skamdrivna förhållande till jagiskheten i det patriarkaliskt-kapitalistiska systemet förgör hans moral och sätt att se på medmänniskan.

Nora-Sofia i *Om* skiljer sig dock i ett avseende från Olga och Sylvia Månsson: hon har lämnat man och barn, liksom Olga anas hon mer i det fördolda än framstår som en realistisk gestalt – men det är signifikativt att hon befinner sig i avskildhet. Hon letar inte tvångsmässigt yttre bekräftelse utan, på samma gång sinnlig, politisk och transcendent, vänder hon ryggen till medan Peter och

Bengt irrar omkring i den jagiska samtiden. Nora-Sofias situation överensstämmer därmed med det svar berättaren i sista kapitlet i *Om* ger på sina egna frågor om hur ”övervinna vår besvikelse över att inte ha funnit det suveräna jaget med det egna hållfasta omdömet i oss? Hur ska vi med värdigheten i behåll komma över den liberalistiska illusionen?” (Ahlin 1946, 182). Berättaren svarar:

Det kan gå så att Bengt under en viss tid avstår från känsla och biologi i hoppet att [...] fylla bristerna och [...] föda en värdigare och fullare kärlek. Då har han delvis hamnat i samma situation som Nora. [...] Där i ensamheten hoppas han [...] finna botemedel för de svårigheter det bankruttrade manssamhället kastat människorna och kärleken i.

(Ahlin 1946, 508)

På avstånd från våld, modersjakt och narcissistisk bekräftelse förefaller detta vara Nora-Sofias val. När den stupfulle Oscar i romanens femte kapitel i väntan på sin syster återigen håller låda om den liberalkapitalistiska urartningen och modersmytens fall flikar berättaren in att Nora-Sofia låter vänta på sig några sidor till – och lägger till att ”[a]nnars är hon mycket viktig hon också. Kanske den viktigaste” (Ahlin 1946, 170). På ytan perifer pekas hon alltså ut som centralgestalt.

I detta och ovanstående avsnitt har missförhållanden belysts i det hierarkiska system som Ahlin kallar ”det bankruttrade manssamhället” (1946, 508). I det följande riktas blicken mot den möjlighet som pekas ut av Nora-Sofia och några av hennes gelikar, som i samhällsmoderlighetens namn i stället bär upp den Ahlinska jämlikhetsvisionen.

Samhällsmoderlighet som manssamhällets motspråk

I Nora-Sofias gestalt förenas politiska, mytiska och religiösa dimensioner. På samma gång som hon understryker frågan om kvinnans underordning i det patriarkalt-kapitalistiska samhället genom att backa från man och barn, verkar Sofia i ett mytiskt-religiöst skimmer. Hennes humanitet skiner fram när hon i omsorgens namn och iklädd sjuksköterskekläder tar hand om sin nedsupne bror. Den dubbla namnsättningen talar sitt tydliga språk: *Nora*

involveras gång efter annan i broderns sanningssägande om Ibsens Nora-problematik och modernytens fall. *Sofa* står i samband med Dostojevskijs Sofiagestalter och därmed Bibelns Sofia Visheten (Børtnes 2009; Lif 2018). Denna dubbelhet stämmer överens med Per-Arne Bodins (1991, 67) uppfattning om att Sofia Visheten "har två sidor – en himmelsk och en jordisk. Den jordiska Sofia är en avbild av den himmelska och äger dessutom helgande kraft. Sofia är såväl en manlig princip förenad med Kristus som en kvinnlig princip förenad med Gudsmodern".

Dubbelsidigheten finns levande även hos karamellkokerskan och torgförsäljerskan Ettbåten (även kallad Karamell-Stina), som av de andra torgkvinnorna i *Min död är min* betraktas som överjordisk; "torgkvinnornas urmoder" som "uppstått från de döda" – samtidigt som hon i jordelivet sägs vara en "gammal fin människa som inte gjort nån något ont i hela sitt liv". Som flera andra Ahlinska samhällsmödrar är Karamell-Stina samtidigt stigmatiserad: polisen har tidigare varit där för att ta henne till polisstationen, då hon betraktas som sinnessjuk. (Ahlin 1945, 250.)

Hos Ahlin, liksom hos Wägner, bär modernmotivet med sig symboliska, religiösa och mytiska aspekter, så som föreställningarna om Guds moder och den Stora Modern i olika förhistoriska kulturer. Som jungiansk arketypp benämns urmodern även Moder Jord. Jord, natur och fruktbarhet ges därmed en feminin kropp och sätts i samband med "kärleksfull omsorg om allt levande" (Rönnerstrand 1993, 126). Det finns uppenbara paralleller mellan Wägners vision om en moderrättslig struktur och den uråldriga kristna folkspillra av män och kvinnor som i Ahlins *Natt i marknadstältet* kallas jungfruiterna, med deras moderrättsliga struktur byggd på ödmjukhet, tillit, omsorg, glädje, gemenskap och acceptering av livets villkor. Jungfruiterna lider inte heller av modernitetens överbetonade jagiskhet och kontrollbehov utan "[d]e påstod att världen stod var morgon ny, och att varje människa möter idel nyheter under sin jordevandring. Världens och Guds gåtfulla framtid förskräckte dem ej" (Ahlin 1957, 178–182).

I jungfruitiska strukturer rör sig även tonärsgestalten Zacharias styvmormor i *Stora Glömskan*. I kapitlet "För mat, ej för hat" stryker hon teknikutvecklingen och hela det patriarkaliskt-kapitalistiska systemet mothårs när hon framhåller att djur som människor ingår

i samma gemenskap och att ingen lever för sig. Kritiskt betraktar hon den västerländska civilisationens hantering av djur och natur i moderniteten och menar att urbaniseringen skapat ett avstånd till djuren som minskat vördnad och respekt för dessa – och ökat ringaktning och våld (Ahlin 1954, 36–54). Hennes förhållningssätt till djur och natur rimmar med Wägners, vars utopi motsätter sig den ”teknik som betydde missbruk av jord och jordklot” och i stället tvinnar samman ”fred, vård och befriat kvinnoliv” (Isaksson och Linder 2003, 337). Wägner (1941, 334) sätter kvinnoförtrycket i det patriarkala samhället i relation till kontrollerandet av jordens resurser: ”Männens kamp för herraväldet på jorden har gått jämsides med deras kamp för herraväldet över kvinnan. Segern måste vara en dubbelseger för att vara fullständig. Den blev så fullständig att hela jämviktsförhållandet på jorden rubbades”. I linje med jungfruaternas och Zacharias styvmormors värdesystem menar hon (1941, 335) att denna maktstruktur ”måste avlösas av tjänandets och kamratskapets livsstil”, betonar vikten av att människan inser att hon är en del av ”det stora system av ömsesidighet och beroende på vilket hela historien vilar” och att ”de krafter som varit bundna under det individualistiska skedet, frigörs just genom att människorna erkänner sin gemenskap”. I Wägners och Ahlins visioner lämnas varken djur, barn eller kvinnor utanför och det är alltså historiskt sett moderliga värden och normer som pekar i riktning mot ett sådant samhälle.

Svea, spårvagnsstäderska, i *Bark och löv* är ensamstående utan barn. Bortom biologiskt moderskap kan Svea förstås, namnsymboliskt och politiskt, utifrån nationella, mytiska föreställningar om nationalmodern Svea. Charlotte Tornbjör (2002, 75) har lyft fram hur Moder Svea redan från 1600-talet sågs som ”arketypen för ett svenskt nationellt moderskap”. I lyrikens värld framställs hon ofta som gudinna och sköldmö. Nationspersonifikationen moder Svea är den som strävsamt arbetar och bär landet med sin moderlighet och medmänsklighet. I förhållande till den återkommande litterära bilden av moder Svea som en krigisk kvinna med ett lejon och en sköld, som runt sekelskiftet 1900 användes alltmer i ”nationalromantiska och konservativa kretsar” (Tornbjör 2002, 76), vänder Ahlin upp och ner på samhällspyramiden när han skapar sin nationalsymbol: Svea, spårvagnsstäderska, i

samhällsmoderlighetens tjänst både i kraft av sin jordiska närvaro och den transcendent förmågan att iscensätta radikala omvandlingar hos sina medgestalter, som när Mats transformeras i ett möte ansikte mot ansikte med henne (Ahlin 1961; se även Lif 2018a). Svea rör på samma gång mytiska, politiska och religiösa perspektiv och är oundgänglig i Ahlins arbete med att uppfinna ett jämlikt samhälle.

Runnström och Baude menar att uppfattningarna om samhällsmoderlighet under 30-talet gick i två riktningar. Medan Alva Myrdal förespråkade *den samhälleliga kvinnan*, alltså att kvinnan tar plats i samhället på ett mer jämlikt sätt, stod Elin Wägner i högre grad för *det kvinnliga samhället*. Hennes utopiska vision i *Väckarklocka* handlar om växlingen från den patriarkala ordningen till ett samhälle med tyngdpunkt på värden som historiskt sett just legat moderskapet nära. Dock leder även Wagners tänkande "till en samhälleligt verksam kvinna som påverkar utvecklingen i kraft av sitt medborgarskap" (Runnström och Baude 1994, 8). Jag uppfattar att den samhällsmoderlighet Ahlin gestaltar vill både och. De Ahlinska samhällsmödrarna politiserar sådana moderliga principer, som i ett reformistiskt förändringsarbete skulle skapa ett mer kvinnligt samhälle. Samtidigt ser Tåbbs blivande hustru Kajsa i debutromanen *Tåbb med manifestet* det patriarkaliskt-kapitalistiska samhället som "ett slags abnorm hanfrukt", som oundvikligen blivit alltför "maskinell, teknisk och krigisk". Hon påtalar därför vikten av den samhälleliga kvinnan (och ett mer kvinnligt samhälle) med följande frågor: "En människa som kommer till under samverkan mellan man och kvinna. Borde inte det kulturella skapandet ske under samma samverkan? Borde inte den manligt enkönade kulturen och civilisationen ersättas av en mera mänsklig där det manliga och kvinnliga ingått en oskiljbar förening?" (Ahlin 1943, 322.)

Avslutning: modernmotivet och jämlikhetstanken

I *Bark och löv* ringar Ahlins alter ego, författargestalten Erik, in att "[h]ela mitt författarskap är ett enda sökande efter jämlikhet. Det handlar inte om något annat. [...] Om jämlikhet inte finns, måste vi uppfinna den" (Ahlin 1961, 257). Jag har, å ena sidan,

påvisat hur manssamhället hos Ahlin gått bankrutt och alstrar skam, rädsla, moderskomplex, våld och annat förtryck av kvinno-, djur- och barngestalter, och, å andra sidan, belyst den samhällsmoderlighet med kristna förtecken som jag menar är en politisk grundbult i Ahlins jämlikhetstanke. Både hos Wägner och Ahlin är samhällsmoderlighet en omsorgsetik som vill väcka världen ur dess slummer och utgöra ett politiskt motspråk till de patriarkala strukturerna. De samhällsmoderlighetens gestalter hos Ahlin som jag lyft fram levandegör en politisk praktik byggd på omsorg, humanitet, verklighetsförankring, försynstro, fred, tillit, glädje, gemenskap, ödmjukhet, solidaritet och lojalitet, med en radikal social förändring som syfte.

Året innan utgivningen av Wägners *Väckarklocka* klargör Anna Lenah Elgström (1940, 17) i "Ett generationsporträtt" i essäsamlingen *Innan det blir för sent* hur hon alltid "skrivit utifrån en mycket betonad kvinnlig eller rättare moderlig livssyn". Därutöver att moderskapet var "mera en genomgripande andlig än en bara fysisk erfarenhet. Moderskänslan blev den kärna, varifrån jag därefter bedömde tingen" (Elgström 1940, 18). Moderligheten fungerar här inte jagiskt eller individualistiskt, utan snarare som ett slags existentiell grund för att ta politiskt ansvar i samhället. I protest mot de liberala vindarna skriver Elgström (1940, 24) vidare att hon som kvinna inte känt sig enig med "den skola inom kvinnorörelsen som lägger tonvikt på de *rättigheter* vi måste ha. Vi måste ha dessa rättigheters ekonomiska basis", menar hon, "men främst för att kunna genomföra de reformer, den helt nya samhällssyn på människan jag för min del kallat 'modersocialism'". Hon (Elgström 1940, 26) ger här även uttryck för sin "tro på den *inre* revolutionen, den riktning inom den reformistiska socialdemokratin som gjort sig gällande såväl i revisionism utomlands som i folkbildningssträvanden hemma i Sverige och som jämsides med sin fordran på yttre omdaning pekar på behovet av en omplacering av värdena, som inte lägger huvudvikten vid det rent materiella". I nära anknytning till Elgströms resonemang tänker jag avslutningsvis att den jämlikhetsvision som gestaltas hos Lars Ahlin i grunden handlar just om "en omplacering av värdena" (Elgström 1940, 26) och skulle kunna benämnas *reformistisk modersocialism med kristen klangbotten*.

Litteratur

- Adams, Carol J. (1994): "Bringing peace home: a feminist philosophical perspective on the abuse of women, children, and pet animals", *Hypatia* 9(2), s. 63–84.
- Ahlin, Gunnel (2001): *Lars Ahlin växer upp*. Stockholm: Bonnier.
- Ahlin, Gunnel & Ahlin, Lars (1982): *Hannibal segraren: roman*. Stockholm: Bonnier.
- Ahlin, Lars (1943): *Tåbb med manifestet. Historien om hur Tåbbs livsstil växte fram*. Stockholm: Tiden.
- Ahlin, Lars (1945): *Min död är min*. Stockholm: Tiden.
- Ahlin, Lars (1946): *Om*. Stockholm: Tiden.
- Ahlin, Lars (1949): *Huset har ingen filial*. Stockholm: Tiden.
- Ahlin, Lars (1953): *Kanelbiten*. Stockholm: Tiden.
- Ahlin, Lars (1954): *Stora Glömskan. Zackarias' första bok*. Stockholm: Tiden.
- Ahlin, Lars (1957): *Natt i marknadstältet*. Stockholm: Bonnier.
- Ahlin, Lars (1961): *Bark och löv: roman*. Stockholm: Bonnier.
- Ahlin, Lars (1987): *Din livsfrukt: roman*. Stockholm: Bonnier.
- Ahlin, Lars (1990): *4 pjäser*. Stockholm: Bonnier.
- Ahlund, Claes (2005): "Krig och kultur i konservativ och radikal belysning: Annie Åkerhielm och Frida Stéenhoff från sekelskiftet till första världskriget", *Sammlaren* 126, s. 97–150.
- Andersson, Helen (1998): *Det etiska projektet och det estetiska: tvärvetenskapliga perspektiv på Lars Ahlins författarskap*. Diss., Lunds universitet.
- Annika Baude & Cecilia Runnström (1994): "Inledning", *Kvinnans plats i det tidiga välfärdssambället: en antologi*, red. Cecilia Runnström & Annika Baude. Stockholm: Carlsson i samarbete med Arbetslivscentrum, 7–10.
- Becker, Fiona & French, Lesley (2004): "Making the Links: Child abuse, Animal cruelty and Domestic violence", *Child Abuse Review* 13, s. 399–414. <https://doi.org/10.1002/car.878>.
- Bodin, Per-Arne (1991): *Den oväntade glädjen: sju studier i den rysk-ortodoxa andliga traditionen*. Skellefteå: Artos.
- Børtnes, Jostein (2009): "Hvorfor Sonja/Sofia: Hellig Visdom hos Dostojevskij", *The arts in dialogue: essays in honour of Fiona Björklund*, red. Lindblad, Johanna. Lund: Lunds universitet, s. 25–38.

- Dostojevskij, Fjodor (2016; orig. 1879–80): *Bröderna Karamazov 1*, Stockholm: Modernista.
- Dostojevskij, Fjodor (2016; orig. 1879–80): *Bröderna Karamazov 2*, Stockholm: Modernista.
- Ekholm, Christer (2009): "Att vara eller inte verka (vara). Ahlin och (av)bildnings(o)förmågan", *Läs mig som läser er: texter om Lars Ahlin 1943–2009*, red. Christer Ekholm. Gråbo: Anthropos i samarbete med Lars Ahlin-sällskapet, s. 287–303.
- Ekman, Hans-Göran (1975): *Humor, grotesk och pikaresk: studier i Lars Ahlins realism*. Diss., Uppsala universitet.
- Elgström, Anna Lenah (1940): *Innan det blir för sent*. Stockholm: Bonnier.
- Essunger, Maria (2005): *Kärlekens möjlighet: skönlitterär gestaltning och teologisk reflektion hos François Mauriac och Lars Ahlin*. Diss., Uppsala universitet.
- Forsås-Scott, Helena (1996): "Gasmaskmadonnan: om Elin Wägner", *Nordisk kvinnolitteraturhistoria Bd 3 Vida världen: 1900–1960*, red. Elisabeth Möller Jensen & Margaretha Fahlgren. Höganäs: Wiken, s. 174–178.
- Gilligan, James (2000): *Violence: reflections on our deadliest epidemic*. London: Jessica Kingsley.
- Hansson, Gunnar D. (1988): *Nådens ordning: studier i Lars Ahlins roman Fromma mord*. Diss., Göteborgs universitet.
- Hansson, Gunnar D. (2020): *Garbo går iland. Essäer och småstycken*. Västra Frölunda: Ekphrasis förlag.
- Hansson, Gunnar D. (2021): "Lars Ahlins roman liknar inget annat", *Svenska Dagbladet* 20 oktober, s. 28.
- Hark, Helmut & Jung, C.G. (1997): *Jungianska grundbegrepp från A till Ö: med originaltexter av C. G. Jung*. Stockholm: Natur och kultur.
- Holm, Ulla M. (1993): *Modrande och praxis: en feministfilosofisk undersökning* [Ny utg.]. Göteborg: Daidalos.
- Ibsen, Henrik (1880; orig. 1879): *Ett dockhem: skådespel i tre akter*. Helsingfors: Edlund [online]. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:lb-lb2625137-faksimil> [7.11.2024].
- Isaksson, Ulla & Linder, Erik (2003, orig. 1977–80): *Elin Wägner – en biografi*. Stockholm: Bonnier.

- Jonsson, Bibi (2001): *I den värld vi drömmer om: utopin i Elin Wägners trettiotalsromaner*. Diss., Lunds universitet.
- Josefson, Eva-Karin (1989): *Arbetande kvinnor i litteraturen*. Stockholm: Arbetslivscentrum.
- Joyce, James (2022; orig, 1922): *Ulysses*. Dublin: Penguin Classics. *Odysseus*. Stockholm: MånPocket.
- Jung, C.G (1994): *Valda skrifter Psykets dynamik och struktur*. Stockholm: Natur och kultur.
- Lif, Ulrika (2018a): "Ansikte mot ansikte med visheten: Sofiamystik hos Lars Ahlin", *Kvinnor och andlighet i norr: Historiska och litterära perspektiv*, red. Daniel Lindmark, Jan Samuelson. Skellefteå: Artos & Norma bokförlag, s. 89–117.
- Lif, Ulrika (2018b): "Dostojevskij, Ahlin, djuren – och jämlikheten", *Norrlands litteratur: ekokritiska perspektiv*, red. Anders Johansson, Anders Öhman, Peter Degerman. Göteborg: Makadam, s. 94–113.
- Lif, Ulrika (2020): "'Väck upp hjärtat från döden.' Britt-Maris ritualer i Lars Ahlins *Kanelbiten*", *Rituelle rum och beliga platser: historiska, samtida och litterära studier*, red. Daniel Lindmark, Anders Persson. Skellefteå: Artos & Norma bokförlag, s. 217–243.
- Lindén, Claudia (2002): *Om kärlek: litteratur, sexualitet och politik hos Ellen Key*. Diss., Stockholms universitet.
- Lindholm, Margareta (1994): "En modern samhällsmoderlighet?: om Elin Wägners och Alva Myrdals idéer under 1930-talet", *Kvinnans plats i det tidiga välfärdssamhället*, red. Annika Baude, Cecilia Runnström. Stockholm: Carlsson i samarbete med Arbetslivscentrum, s. 11–19.
- Løvaas, Kari (2020): *Be for meg også. Om forkropling og lengsel etter forløsning i moderne litteratur og poetikk*. Diss., Karlstads universitet. <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:kau:diva-77452>
- Melberg, Arne (1973): *På väg från realismen: en studie i Lars Ahlins författarskap, dess sociala och litterära förutsättningar*. Diss., Stockholms universitet.
- Moran, John P. (2009): "The Roots of Terrorist Motivation: Shame, Rage, and Violence in *The Brothers Karamazov*", *Perspectives on Political Science* 38(4), s. 187–196. <http://dx.doi.org/10.1080/10457090903231516>.

- Nielsen, Erik A. (1968): *Lars Ahlin: studier i sex romaner*. Stockholm: Bonnier.
- Oscarson, Saga (1971): "Jämlikhetstemat i *Natt i marknadstället*", *Synpunkter på Lars Ahlin*, red. Boëthius, Anna, Ekman, Hans-Göran, Oscarson, Saga & Furuland, Lars. Stockholm: Aldus/Bonniers, s. 43–90.
- Podnieks, Elizabeth & O'Reilly, Andrea (2010): "Introduction: Maternal Literatures in Text and Tradition: Daughter-Centric, Matrilineal, and Matrifocal Perspectives", *Textual mothers / maternal texts: motherhood in contemporary women's literatures*, Waterloo, Ontario: Wilfrid Laurier University Press, s. 1–27.
- Qvarnström, Sofi (2009): *Motståndets berättelser: Elin Wägnér, Anna Lenah Elgström, Marika Stiernstedt och första världskriget*. Diss., Uppsala universitet.
- Rademacher, Marie Geraldine (2019): *Narcissistic mothers in modernist literature: new perspectives on motherhood in the works of D.H. Lawrence, James Joyce, Virginia Woolf, and Jean Rhys*. Bielefeld: Transcript Verlag.
- Rich, Adrienne Cecile (1976): *Of woman born: motherhood as experience and institution*. New York: W.W. Norton.
- Röjdalen, Carin (1997): *"Men jag ville hjälpa": studier i Lars Ahlins 1940-talsnovellistik*. Diss., Göteborgs universitet.
- Rönnerstrand, Torsten (1993): *Arketyperna och litteraturen: om arketypbegreppet i litteratur och litteraturanalys*, 1. uppl. Malmö: Gleerup.
- Scheff, Thomas J., Retzinger, Suzanne M. (2001): *Emotions and violence: shame and rage in destructive conflicts*. Lincoln: Authors Guild Backinprint.com.
- Sharp, Daryl (1993): *Jungiansk ordbok*. Solna: Centrum för jungiansk psykologi.
- Solnit, Rebecca (2015): *Män förklarar saker för mig*, övers. Helena Hansson. Göteborg: Daidalos.
- Stéenhoff, Frida (1903): *Feminismens moral: föredrag hållet i Sundsvall d 30 juni 1903*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Strindberg, August (1906): *Taklagsöl. Strindberg, August, Taklagsöl*, Göteborg: Hvar 8 dag [online]. <https://litteraturbanken.se/författare/StrindbergA/titlar/Taklagsöl/info> [hämtat 7.11.2024].

- Söderquist, Torbjörn (2018). "Elin Wägner och det religiösa livets realitet". 171113 Elin Wägner och det religiösa livets realitet (elinwagner.se) [hämtat 21.11.2023].
- Tornbjær, Charlotte (2002): *Den nationella modern: moderskap i konstruktioner av svensk nationell gemenskap under 1900-talets första hälft*. Diss., Lunds universitet.
- Vennberg, Karl (2009): "Den förlorade fadern", *Läs mig som läser er: texter om Lars Ahlin 1943–2009*, red. Christer Ekholm. Gräbo: Anthropos i samarbete med Lars Ahlin-sällskapet, s. 23–27.
- Witt-Brattström, Ebba (1996): "Från mannen till barnet: en ny position i efterkrigstidens kvinnolitteratur", *Nordisk kvinnolitteraturhistoria Bd 3 Vida världen: 1900–1960*, red. Elisabeth Möller Jensen & Margaretha Fahlgren. Höganäs: Wiken, s. 568–577.
- Woolf, Virginia (1994; orig. 1927): *To the Lighthouse*. Ware: Wordsworth.
- Wägner, Elin (1910): *Pennskaftet*. Stockholm: Ljus.
- Wägner, Elin (1941): *Väckarklocka*. Stockholm: Bonniers.
- Åström, Berit (2017): "Introduction – Explaining and Exploring the Dead and Absent Mother", *The absent mother in the cultural imagination: missing, presumed dead*, red. Berit Åström. Basingstoke: Palgrave Macmillan, s. 1–21.

"Praktikerna är det bästa med studierna" – skildringar i dimensioner av det tredje rummet hos lärarstuderande inom småbarnspedagogik

Anna Buss

Inledning

Att praktiken i lärarutbildningen inom småbarnspedagogik är central för lärarstuderandes utbildning, visar flera studier (Smith 2010; Sumrall et.al. 2017; Ulvik et.al. 2018; 2021). Praktiken är tiden då studerande befinner sig i daghemmet¹ och får handledning i att utveckla sitt professionella lärande under lärarutbildningen (Matengu et.al. 2021; Mattsson et.al. 2011). Praktikens betydelse i lärarutbildning noteras även på nationell front i Finland genom rapportering från det Nationella centret för utbildningsutvärdering. I centrets rapport konstaterar Karvi (2024) att det är centralt att bygga en gemensam förståelse för praktik och trygga studerandes rätt att vara studerande under praktiken. Smith (2010) förtydligar i sin studie att ett mål med praktiken är lärande och professionell utveckling, vilket Ulvik et.al. (2018) beskriver som en vilja hos

1 Daghem i Finland är verksamhet för barn 1–6 år. Detta inkluderar småbarnspedagogik och förskoleundervisning för sexåringar.

studerande att lära sig bli en lärare genom att integrera teori och praktik. Ulvik et.al. (2021) diskuterar omfattningen, alltså tiden i praktik, och poängterar att längre tid i praktik inte alltid garanterar en bättre möjlighet för studerande att integrera teori och praktik. Praktiken måste vara organiserad för att stärka kvaliteten av fälthandledning och de praktikvillkor som studerande erbjuds, eftersom de erfarenheter studerande får påverkar deras lärande (Ulvik et.al. 2018). För att studerandes professionsutveckling ska ske under praktik, det vill säga den tid som i denna studie är likställt med lärande, behövs meningsfulla relationer (Liinamaa 2014). Praktiken är den största källan till professionell utveckling (Smith 2007) och ger möjlighet för studerande att genom bra fälthandledning pröva sitt kunnande och öva sina färdigheter (Sumrall et.al. 2017). Studerandes lärmiljö i de olika daghemmen kännetecknas av stor variation, vilket bland annat beror på olikheter i fälthandledningens kvalitet och det stöd studerande får under sin praktik (Kaarby och Lindboe 2016). Enligt Kaarby och Lindboe (2016) är lärmiljön arbetsplatsen där studerande gör sin praktik, som i denna studie är vid daghemmen. Under praktiken behöver studerande handledning och stöd för sitt lärande för att utvecklas mot läraryrket inom småbarnspedagogik (Matengu et.al. 2021). Detta medför att det blir forskningsmässigt intressant att undersöka studerandes lärande under praktik. Genom teorin om det tredje rummet analyseras studerandes lärande och fälthandledning under praktiken i denna studie. Det tredje rummet ses här som en hybridmötesplats mellan lärarutbildningen och daghemmen där deltagarna möts och lär sig tillsammans (Daza et.al. 2021; Zeichner 2010).

Ulvik et.al. (2018) menar att fälthandledaren har en väsentlig roll under praktiken. Fälthandledaren avgör hur mycket handledning en studerande får under praktiken, vilket påverkar hur studerande blir inkluderade i arbetsgemenskapen och får tillgång till olika erfarenheter. Liinamaa (2014) och Maynard et.al. (2014) poängterar att delaktighet i hela arbetsgemenskapen för studerande är mycket värdefull i frågan om studerandes professionella lärande under praktik. Även Ukkonen-Mikkola (2018) fastslår att relationen mellan studerande och fälthandledare är en central resurs för att stöda studerandes lärande. Gustavsson och Berglund (2022) betonar ett kollegialt lärande mellan studerande och fälthandledare och

de antyder att studerande skall ses som kollegor under praktik. De öppnar upp för ett vidgat synsätt på hur lärande och kunskapsutveckling kan stimuleras parallellt mellan lärarutbildning och daghemmen. Anderström et.al. (2020) ser däremot studerande som aktiva och delaktiga aktörer under praktik, framom kollegor.

En god relation mellan studerande och fälthandledare verkar ha en positiv inverkan på studerandes utveckling mot läraryrket, medan en dålig relation eller ett dåligt mottagande på praktikplatsen kan bidra till problem. Problem i och under praktikens lärandeprocesser kan negativt påverka studerandes utveckling till lärare inom småbarnspedagogik samt deras vilja att anknyta till läraryrket (La Paro et.al. 2018, 2020; Liinamaa 2014; Sørensen och Bjørndal 2021). La Paro et.al. (2020), Seung-Ryoul och Kwon (2009) samt van Schagen Johnson et.al. (2017) påpekar att studerande kan uppleva frustation om relationen till fälthandledaren inte fungerar.

Under praktiken är studerande i en mycket speciell utvecklingsprocess. De skall forma sin nya yrkesidentitet, övergå från att vara studerande till att bli färdigutbildade lärare. Detta under en utbildningstid då studerandena både är lärare och skall lära sig själva (Laursen 2005). I slutet av utbildningstiden skall de ha påbörjat processen att utveckla en egen professionell identitet som de känner sig bekväma med. Det kan dock kännas som ett stort steg att med sin utbildning som grund gå ut i arbetslivet och känna sig trygg i sin yrkesroll (Lindgren 2013). Väl genomförda praktiker underlättar övergången från lärarutbildningen till att utöva yrket (Morberg 2005). Artikelns syfte är att undersöka vilket slags lärande studerande skildrar under praktikdelen på daghem.

Forskningsfrågan är: Hur kan studerandes lärande och fälthandledning under praktik förstås i relation till teorin om det tredje rummet?

Studiens kontext

Lärarutbildning för lärare inom småbarnspedagogik i Finland är en treårig utbildning på 180 studiepoäng som leder till pedagogie kandidatexamen. Utbildningen är forskningsbaserad och de studerande har småbarnspedagogik som huvudämne. I utbildningen

vid Fakulteten för pedagogik och välfärdstudier vid Åbo Akademi, vilket utgör kontexten för studien, ingår fyra praktikperioder på två till tio studiepoäng som pågår tidsmässigt från en till sju veckor (Study Guide 2022-2024). Praktiken görs på en praktikplats ordnad av den studerande tillsammans med en fälthandledare som är behörig lärare inom småbarnspedagogik. Från hösten 2020 har en omstrukturering skett och studerande gör praktik på övningsdaghem knutna till lärosätet och där fälthandledarna utbildas genom en handledarutbildning på fem studiepoäng (Buss 2021). Övningsdaghemmen har ett uttalat samarbete med lärarutbildningen och har förbundit sig till att erbjuda praktikplatser för studerande, samt handledning under praktikperioden. Studerande får också handledning av en handledande lärare från utbildningen vid universitetet. Fälthandledaren finns vid övningsdaghemmet och handledande lärare vid utbildningen. Projektet *Övningsdaghem* som var finansierat av Undervisnings- och kulturministeriet 2019–2021 hade som målsättning att utveckla ett nätverk av daghem där studerande kan göra sin praktik och en handledarutbildning för de som tar emot studerande vid övningsdaghemmen (Buss, 2021).

Studerandes lärande inom det tredje rummet

För att förstå studerandes lärande under praktik presenterats teorin om det tredje rummet, som öppnar upp för att sätta studerandes lärande i centrum under praktiken (Lillejord och Børte 2016). Bhabha och Rutherford (2006) menar att idéer och kunskap är närvarande då olika kulturer möts i det tredje rummet. Zeichner (2010) utvecklar teorin inom lärarutbildningskontexten och ser det tredje rummet som en mötesplats för samarbete mellan fälthandledare, handledande lärare och studerande, där dessa har delvis olika idéer och kunskap om daghemmet. I denna studie läggs fokus däremot på studerandes perspektiv genom Lillejord och Børtes's (2016) modell i att lägga studerande i centrum under praktik.

Daza et.al. (2021), Pajchel et.al. (2021) och Zeichner (2010) beskriver samarbetet i det tredje rummet som en inbjudan av studerande i verksamheten och ett möte mellan teori och praktik. Mötet skall förstås som teoretisk kunskap vid lärarutbildningen

och praktisk kunskap i daghemmens verksamhet. Inom partnerskapet mellan lärarutbildningen och daghemmen kan det finnas utmaningar som att endera samarbetspart utövar auktoritet i form av expertkunnande (Buss 2023). Då studerande exempelvis utsätts för meningsskiljaktigheter mellan fälthandledare och handledande lärare från universitetet kan de få uppfattningen att läraryrket är ett omtvistat kunskapsområde, vilket motverkar det syfte som praktikarrangemangen har (Lillejord och Børte 2016).

Lillejord och Børte (2016) har skapat en modell för studerandes praktik, där parterna fälthandledare, handledande lärare och studerande möts. Genom denna modell står studerandes lärande i centrum för verksamheten, vilket betyder att både fälthandledare och handledande lärare måste förhålla sig till praktik och teori, och med andra ord försöka förstå varandras verksamheter vid daghemmet och vid lärarutbildningen (Lillejord och Børte 2016; Pajchel et.al. 2021). Studerande har rätt att bli förberedda för en profession som lärare inom småbarnspedagogik vilket kräver ett livslångt lärande och anpassningsförmåga till förändrade perspektiv på lärande. Studerande som får genomföra sin praktik i ett utvecklat tredje rum, där inblandade parter möts ömsesidigt, får bättre erfarenheter av professionen vilket medför ett intresse att utveckla småbarnspedagogiken (Broadley et.al. 2019). Lillejord och Børte (2016) utvecklade denna modell efter att ha studerat spänningar mellan handledande lärare, fälthandledare och studerande. Meningsskiljaktigheter mellan till exempel fälthandledare och studerande uppstod och studerande befann sig stundvis i lojalitetskonflikter gentemot utbildningen. Hierarkiska maktstrukturer framträdde, vilka inte är till fördel för studerandes lärande under praktik. Lillejord och Børte (2016) ansåg att det är till fördel om modeller för studerandes praktik erkänner att alla parter deltar på olika premisser och samarbetet har tillräckligt med resurser för att nå framgång. Modellen (Lillejord och Børte 2016) illustrerar ett mera produktivt samarbete och relationer mellan tre centrala parter: studerande, fälthandledare och handledande lärare vid lärarutbildningen. Denna modell stöder studerandes lärande och anses lätta på spänningen mellan teori och praktik, samt stöder kunskapsmobiliseringen eftersom alla parter måste överskrida gränser och relatera till både praktisk och teoretisk kunskap.

Martin et.al. (2011) hävdar att arbetet mot ett tredje rum är krävande och komplext, men att arbetet mot ett starkare samarbete mellan lärarutbildningen och daghemmen främjar maktbalanser i studerandes lärandemiljö. Partnerskapet är centralt för att stöda övergångar mellan teori och praktik i lärarutbildningen (Ferraz et.al. 2021) och ökar studerandes positiva studieupplevelser och deras lärande (Cahill et.al. 2016).

Metod och material

En kvalitativ metod används för att gestalta dimensioner av studerandes lärande och fälthandledning i ett tredje rum (Klingberg et.al. 2021). Datamaterialet, både från digital enkät och intervjuer, är samlat från samma grupp av studerande under våren och hösten 2020 (Brinkmann och Kvale 2018; Klingberg et.al., 2021). I den digitala enkäten deltog 33 studerande. E-postmeddelandet innehöll information om att studien var en del av ett projekt, samt att en del av projektets syfte var att utveckla praktikperioderna. Studerande ombads reservera 15–20 minuter för att fylla i enkäten. De studerande som ville, kunde lämna kontaktuppgifter för att fortsätta delta i studien genom intervju och fördjupa sina uttryck kring studiens syfte. Enkäten besvarades genom öppna svar och innehöll 31 frågor med exempelvis följande teman: du som studerande, praktikperioden, daghemmet som praktikplats, fälthandledningen och handledningen från universitetet.

Möjlighet att delta i intervju utlystes i den digitala enkäten. Som forskare ville jag främja möjligheten att fördjupa och utveckla studerandes tankar kring sitt lärande under praktik genom samtal. Intervjuerna gav respondenterna möjlighet till en djupare reflektion kring studiens syfte. Intervjuerna, där sammanlagt sju studerande deltog, tog högst en timme och bandades in via Zoom, som erbjöd en flexibel mötesplats ansikte-mot-ansikte vid geografiskt avstånd och pandemi. Intervjuer som sker digitalt med video kan likställas med intervjuer som sker fysiskt (Denscombe 2014). Intervjumanualen innehöll samma huvudteman som i enkäten. Intervjuerna transkriberades av forskningsassistenter efter anvisningar av mig.

Vid genomläsningen av transkriberingarna kunde jag konstatera att transkriberingen följde de gjorda intervjuerna.

Studerande i undersökningsgruppen var i olika lärprocesser i sin utbildning till lärare inom småbarnspedagogik, vissa studerade sitt första år och andra var i slutskedet av sina studier. Undersökningsgruppen är därmed studerande från olika årskurser som varit ute på praktik vid olika tillfällen under studierna. Denna bredd gav möjlighet till reflektioner om praktiken från hela utbildningstiden till lärare inom småbarnspedagogik. Ett kriterium var dock att studerande just varit ute på praktik och på så sätt hade praktikdelen i färskt minne, vilket motiverades av min förförståelse om att kopplingen mellan teori och praktik då är starkast.

I analysen har datamaterialet använts på ett likvärdigt sätt och med ett induktivt förhållningssätt genomförde jag analysen för att svara på forskningsfrågan. I tolkningen av resultatet har teorin om det tredje rummet skapat en djupare förståelse för studerandes lärande. Själva analysen har gjordes utgående från en kvalitativ innehållsanalys (Graneheim och Lundman 2003; Hsieh och Shannon 2005). Studiens syfte var i fokus under analysen av datamaterialet och analysen gjordes i flera skeden enligt den kvalitativa innehållsanalysens principer, vilka jag beskriver nedan. Intervjuerna transkriberades och transkriberingarna samt enkäterna laddades upp i mjukvaran N'vivo, som bidrog till att organisera datamaterialet. Forskaren själv, trots N'vivo, är alltid i kontroll över analysen (Zamawe 2015). I mjukvaran påbörjades genomläsningen av datamaterialet som helhet, en första sällning gjordes av det datamaterial som inte var relevant för studiens syfte och samtidigt tog jag fasta på innehåll som var relevant för syftet till exempel upplevelser av praktikplatsen och upplevelser av fälthandledningen.

Genom att välja kvalitativ innehållsanalys som analysmetod kunde jag analysera relationer och underliggande innebörd, det så kallade latent innehåll i texterna (jämför Graneheim och Lundman 2003). Datamaterialet som var relevant för syftet behandlades likvärdigt under denna process och mönster identifierades i enkäterna och intervjuerna samtidigt (jämför Graneheim och Lundman 2003). Mönstren som förekom var ord, så som tidsbrist, eller likheter i utsagor, så som relationen till fälthandledare,

som kopplandes samman. I dessa mönster kunde jag i analysen i relation till forskningsfrågan identifiera koder. Jag förhöll mig neutral under identifieringen av koderna och lät forskningsfrågan styra mina val av koder. Koderna var i detta skede övergripande helheter av liknande mönster som jag noterat under analysen. Det var exempelvis upplevelser av praktikplatsen och fälthandledningen (Graneheim och Lundman 2003). I kodningen påbörjades även grupperingen av dessa koder till kategorier, vilket är kärnan i innehållsanalysen (Graneheim och Lundman 2003). En kategori är en gruppering av koder som innehåller och delar liknade kontenta. Analysen ledde till nio kategorier som grupperades till tre teman i den slutliga analysen (se tabell 1). Teman är ett sätt att länka samman de underliggande betydelserna av kategorierna (Graneheim och Lundman 2003).

Studien följer Forskningsetiska delegationens principer för god vetenskaplig forskning (2019), vilket innebär att studiens syfte och anonymitet samt deltagarens samtyckte till studien nämndes vid enkätutskick, i början av enkäten och att detta även förmedlades muntligt vid intervjuerna. Vid intervjuerna poängterades även frivillighet att delta. Deltagarna informerades om nyttjande av datamaterialet, vilket endast är för denna studie. Dokumenteringen och presentationen av resultatet har gjorts på ett omsorgsfullt sätt. Resultat redovisas genom citat ur enkäterna (E 1–33) och intervjuerna (S 1–7) så att deltagarna inte kan kopplas ihop med specifika personer och kön. Studien använder erkända analysmetoder, vilket gör studien vetenskapligt försvarbar och etiskt hållbar. Studiens datamaterial har lagrats på ett ansvarsfullt sätt, genom dataskyddsanvisningar från Åbo Akademi. Användandet av Zoom i intervjuerna erbjuder en direkt möjlighet till lagring av datamaterialet på ett datasäkert ställe. God forskningspraxis har iakttagits under hela studien (Forskningsetiska delegationen 2019).

Resultat

Resultatet presenteras i tre teman och nio kategorier (se tabell 1). Det första temat berör *lärprocessens kärna*, det andra temat *platsen som en del av lärprocessen* och det tredje temat *relationerna och*

handledningen. Resultatets teman bildar dimensioner av det tredje rummet vilket skildrar studerandes lärande under praktik.

Tema	Kategori
Lärprocessens kärna	a) Praktikens relevans b) Utveckla lärarrollen c) Teoretiskt förberedd d) Tidsbrist
Platsen som en del av lärprocessen	a) Delaktighet i lärmiljön b) Personalens intresse
Relationerna och handledningen	a) Relationen till fälthandledningen b) Kommunikation c) Handledaren från universitetets närvaro

Tabell 1: Överblick av teman och kategorier för resultatet

▪ Lärprocessens kärna

Det första temat handlar om studerandes lärprocess under praktiken och kategorierna representerar det som de ser som kärnan i deras process. Temat synliggör att studerande ser praktiken som central i sin utbildning till lärare inom småbarnspedagogik och i sitt lärande. Studerande synliggör att de genom praktiken har fått en chans att utveckla sina värderingar som blivande lärare. Dessutom kände de sig teoretiskt förberedda för praktik men kände inte att de fått tillräckligt med stöd för att utveckla förmågan att tillämpa teorin i praktiken. Tidsbristen i planeringen av det pedagogiska arbetet gav en känsla av motivationsbrist i lärprocessen.

En kategori inom detta tema är *praktikens relevans* och enkäterna samt intervjuerna visar att praktikperioden är en viktig och central del av utbildningen för de studerande och de upplever att de lär sig mest under praktiken. Mer specifikt upplevs praktiken som relevant för yrket då studerande får ta del av olika daghem och lärmiljöer, vilket exemplifieras i följande citat:

Väldigt bra! Praktikerna är det bästa med studierna... Under en praktik kan man lära sig lika mycket som på ett läsår [...] (E 2)

Praktikerna är viktiga, speciellt att vara på olika ställen [...]. Att lära sig anpassa teori till en sån praktik som fungerar med de yttre omständigheterna på ens arbets- eller praktikplats är det som är det svåraste att lära sig [...]reflektera över sig själv som pedagog eftersom mycket utgår från ens synsätt [...] (E 8)

Studerande ser relationen mellan teori och praktik och ger uttryck för ansvarstagande över sitt eget lärande. Studerande poängterar vikten av att som pedagog ha förmågan att reflektera över sig själv och välja sin pedagogiska grundsyn.

En annan kategori inom temat är *utveckling av lärarrollen*. Studerande som genomfört sin praktik vid daghem där deras lärande fått stå i centrum uttrycker att de har tagit del av verksamheten och blivit förberedda för ett arbete som lärare inom småbarnspedagogik:

Genom att få prova på att leda barngruppen på olika sätt och genom att få ansvara över olika situationer har jag fått känna på hur det skulle vara att jobba som lärare. (E 9)

Studerande synliggör hur de inom denna stödjande lärmiljö fått en chans att utveckla sina värderingar och blivit trygga i att arbeta med barn:

[...] när jag började studera så hade jag aldrig varit på ett daghem och knappt hållit i ett barn. (S 1)

En tredje identifierad kategori är *teoretisk förberedelse*. Inom denna kategori ger studerande uttryck för att besitta teoretisk kunskap inför praktiken. Fälthandledarens förståelse för lärandemålen under praktiken var svaga eftersom studerande ansåg att examinationsuppgifter tog bort fokus från lärandet tillsammans med barngruppen och handledaren. Detta synliggjordes ytterligare genom uttalad otrygghet och stöd i att tillämpa teori i praktik:

Jag var teoretiskt förberedd men jag fick inte lära mig hur man omvandlar det till praktik. Jag vågade inte be om handledning/fråga frågor av fälthandledaren, vilket gjorde praktiken till en negativ upplevelse. (E 8)

Tidsbrist är den fjärde och sista kategorin inom temat lärprocessens kärna. Studerande som gick in i verksamheten med sitt teoretiska kunnande och viljan att få erfarenheter av yrket upplevde motivationsbrist i sitt lärande. Detta synliggjordes mest då det inte fanns balans i övergången från teori till praktik och som uttrycktes genom uttalad tidsbrist. Tidsbristen syntes i planeringen av det pedagogiska arbetet, fälthandledarens traditionella värderingar

och brister i daghemmets pedagogiska verksamhet, vilket belyses i dessa två citat:

Det går inte att jobba på det här viset sen, vi har inte tillräckligt med tid. (S 4)

Daghemmet jag utförde min praktik på hade i det stora hela nästan ingen planerad verksamhet, det var mest grundvård och rutiner. (E 18)

Platsen som en del av lärprocessen

I det andra temat ger studerande uttryck för värdet av att bli delaktig i lärmiljön. Materialet visar att studerande behöver få utrymme för lärandet och lärandet upplevs som positivt då alla i kollegiet visar intresse för de erfarenheter studerande får under praktiken.

Detta tema består av två kategorier varav en är *delaktighet i lärmiljön*. Studerande känner trygghet i att bli inkluderade som en del av arbetsgemenskapen. Då de känner sig accepterade på praktikplatsen upplever studerande sig mera bekväma i sitt lärande och praktiken blir en fin lärandeerfarenhet. I en sådan lärmiljö känner studerande att de fått erfarenheter av yrket, de blir sedda och accepterade som jämbördiga kollegor och miljön har tillåtit dem att utvecklas mot läraryrket, vilket exemplifieras i följande citat:

Jag har haft tur att komma in i väldigt trevliga team. Jag har blivit accepterad, men jag har också varit noga med att respektera verksamheten som bedrivs. Jag har framfört mina åsikter på ett lämpligt sätt. (E 9)

Jag kändes som en del av arbetsteamet men inte på ett sådant sätt att jag blev utnyttjad. Det har jag upplevt förr, att jag endast setts som en extra resurs. Det kändes senast som att jag var en del av teamet men de gav mig inte för mycket ansvar. (S 4)

Den andra kategorin inom temat är *personalens intresse*, vilket bland annat tar sig uttryck i känslor av att studerandes behov tas i beaktande av personalen:

Den verksamhet som jag sedan planerat så tycker jag blev kvalitativ, jag hade tänkt på saker, jag hade pratat igenom med handledaren både före och efter. Personalen i gruppen var riktigt nöjd med min insats och de tyckte att det var synd att jag för därifrån. (S 6)

Vissa förmedlade dock motsatsen, att ansvaret under tiden att öva självständigt blivit för stor och kontakten till personalen just då varit frånvarande. I sådana situationer skulle studerande behövt någon att reflektera med:

[...] de två veckor där jag skulle fungera som pedagogisk ledare självständigt, fick jag inget som helst stöd av mina så kallade kolleger. (E 11)

Relationerna och handledningen

Det tredje temat lyfter fram olika nyanser och nivåer i studerandes relationer till fälthandledningen, kommunikationen med all personal vid daghemmet och handledaren från universitetets närvaro under praktiken.

Som första kategori inom temat kan nämnas *relationen till fälthandledningen*, vilken var mycket varierande bland studeranden. Vissa gav uttryck för ett tydligt möte mellan teori och praktik genom omfattande fälthandledning och en tids relationsbildning mellan studerande och fälthandledare. En del studerande hade fått en så pass djup relation till sin fälthandledare att hen blivit en pedagogisk förebild, vilken hen beskriver så här:

Den var väldigt omfattande. Vi hade väldigt genomgående diskussioner om våra pedagogiska förhållningssätt, kontinuerligt. (S 6)

Det fanns också studerande som gav uttryck för brister i maktbalansen genom frånvaro av fälthandledningen. Studerande som inte kände att de fått fälthandledning upplevde stress och svårighet i att bedöma nivån för de aktiviteter de genomförde, vilket påverkat deras lärande:

Jag har inte fått handledning. Jag kände mig helt ensam i mitt stressande över planeringen...Konkreta exempel hade fått mig att inse vilken nivå på aktiviteterna jag skulle ha. (E 31)

Kommunikation är den andra kategorin inom temat. I de lärmiljöer där studerande upplevde delaktighet i kommunikationen mellan all personal och med barngruppen återgav studerande en högre resiliens, mera ansvarstagande för sitt eget lärande samt möjlighet till att delge sitt eget kunnande. Dessa två citat belyser detta:

Personalen stödde mig i de uppgifter jag skulle göra och fanns till hands om jag behövde fråga något eller hjälp med något. (E 5)

De arbetar med relevanta och intressanta teman med barngruppen samt var öppna för nya förslag av mig som studerande. (E 23)

Den tredje kategorin inom temat utgörs av *handledaren från universitetets närvaro*. Studerande uttrycker en otydlighet kring mötesplatsen för fälthandledare, handledande lärare och studerande. Detta uttrycktes genom att den handledning studerande fått från universitetet under praktiken stött dem då de känt sig vilsna i sitt lärande. Studerande synliggjorde samtalen som viktiga, men ingen tydlig roll av handledningen från universitet återspeglades:

Jag var ständigt orolig ifall jag [så att säga] gör rätt och är detta utvecklingspedagogik. Intensiv kontakt med lärare hjälpte. (E 11)

Studerande behöver få tid att bilda en relation med fälthandledaren för att kunna förena teori med praktik under praktiken. När relationen blir osynlig eller när studerande inte fått fälthandledning påverkas lärandet genom upplevelser av stress. När kommunikationen är tydlig inom daghemmet, upplever studerande högre resiliens och känner större ansvar för sitt lärande. Studerande välkomnar handledningen från universitetet, men en tydligare roll behöver identifieras för denna form av handledning.

Diskussion

I följande avsnitt diskuteras resultatets tre teman i relation till teorin om det tredje rummet och i relation till tidigare forskning. Avslutningsvis ges förslag på implikationer.

I denna studie beskriver studerande praktiken som central i sin utbildning vilket bekräftas av tidigare studier t.ex. Ulvik et.al. (2018). Genom praktiken ser studerande att de får möjlighet att förena teori och praktik, samt möjlighet att reflektera över sin pedagogiska grundsyn. Dessa anser studerande att bidrar mest till deras lärande och de finner praktiken som relevant för sina studier. Detta lyfter även La Paro et.al. (2018) och Ribaeus et.al. (2022) i sina studier genom att säga att studerande under praktiken skall utvecklas mot sitt kommande yrke och bli reflekterande professionella lärare genom att utveckla sitt eget sätt att undervisa. Utbildningstiden under praktik kan ses som utmanande, eftersom studerande skall vara både lärare och lära sig själva (Laursen 2005). En central del i studerandes upplevelser av praktikens relevans i studierna är möjligheten till att ta del av olika lärmiljöer, det vill säga olika daghem. Studerande säger att de fått öva på daghemmet och ta ansvar för olika situationer vilket gett goda möjligheter till att utveckla lärarrollen. Detta syns tydligast då daghemmen satt studerandes lärande i centrum. Smith (2007) visar på att praktiken är den största källan för professionell utveckling och Morberg (2005) markerar att en väl genomförd praktik underlättar övergången till arbetslivet.

Studerande var teoretiskt förberedda för praktiken, men upplevde att de inte lärt sig att tillämpa teorin i praktiken vilket gav en otrygg känsla i arbetet med barnen. Detta synliggjordes särskilt i relation till fälthandledarens och studerandes olika förståelse för examinationsuppgifter under praktiken, då de ansåg att omfånget av examinationsuppgifter tog bort fokus från lärandet tillsammans med barngruppen och fälthandledaren. För att utveckla ett tredje rum vore det skäl att skapa en bro mellan teori och praktik, som Ulvik et.al. (2018) föreslår att kunde nås genom en reflekterande process via samtal. Genom ömsesidiga förhållningssätt (Broadley et.al. 2019) i ett tredje rum kan upplevelser av motivationsbrist från studerande frångås, då teoretisk kunskap och teori krockar under praktik. När lärandet inte sattes i centrum, och menings-skiljaktigheter uppstod i förhållandet mellan teori och praktik, blir studerande genast mera otrygga i sin lärprocess. I studien lyftes

motivationsbrist vid påtalad tidsbrist, vilket visade sig genom svårigheter att finna tid för planeringen av det pedagogiska arbetet. Detta var tydligast då fälthandledaren gav uttryck kring traditionella värderingar och i de daghem som inte tydligt planerade sin verksamhet utgående från gällande nationella strukturer (Grunderna för planen för småbarnspedagogik 2022).

Platsen som en del av lärprocessen och det tredje rummet

Platsen som en del av lärprocessen gav förståelse för lärandet i en delaktig lärmiljö och vikten av stödet från hela arbetsgemenskapen enligt studerande. Både Liinamaa (2014) och Maynard et.al. (2014) tar fasta på att studerandes delaktighet i arbetsgemenskapen har positiva effekter på studerandes lärande under praktik. I studien beskriver studerande hur de känt sig trygga då de blivit väl mottagna i lärmiljön och då känt att de kunnat ta mera utrymme för sitt lärande under praktiken. För inkludering i arbetsgemenskapen har fälthandledaren en central roll, menar Ulvik et.al. (2018). Ett dåligt mottagande i lärmiljön bekräftar La Paro et.al. (2018) (2020); Liinamaa (2014) samt Sørensen och Bjørndal (2021) att kan bidra till problem i lärandet. I föreliggande studie visar det sig att då hela personalen visar intresse för studerande beskriver studerande att praktiken blir mera värdefull. Praktikplatsen behöver således vara en lärmiljö i ett tredje rum där det finns ett samarbete och en stödjande gemenskap. Sådana lärmiljöer stöder studerandes resiliens, studerande blir mera ansvarstagande för sitt eget lärande och delger också sitt eget kunnande (Broadley et.al. 2019). De studerande i studien som inte märkte av ett intresse från alla i personalen vid daghemmet upplevde att ansvaret blev för stort under tider då studerande skulle öva självständigt med barngruppen. Detta visar på behov av att utveckla lärmiljön i riktning mot ett tredje rum, vilket är en central dimension av det tredje rummet ur studerandes perspektiv.

Relationerna och handledningen i förhållande till det tredje rummet

Praktiken behöver struktureras så att de olika relationerna bland deltagande parter och kvaliteten av fälthandledning blir synlig (Ulvik et.al. 2018). Studerandes yrkesutveckling under praktiken gör sig förtjänt av meningsfulla relationer och delade intressen mellan daghemmet och universitetet (La Paro et.al. 2020; Le Cornu och Ewing, 2008). Relationerna till fälthandledningen ger studerande varierande uttryck för. Det centrala i fälthandledning är dock att en relation behövs för att studerande skall ge uttryck för djup i att utveckla sig och lära pedagogiska förhållningsätten inom småbarnspedagogiken under praktik. För att utveckla relationen med fälthandledaren behövs tid. Studerande gav också uttryck för stöd genom handledning i sitt eget lärande, vilket är helt i linje med La Paro et.al. (2018; 2020); Liinamaa (2014); Sørensen och Bjørndal (2021). När relationen inte fungerar och fälthandledningen är frånvarande upplever studeranden stress och frustation, vilket Seung-Ryoul och Kwon (2009) och Van Schagen Johnson et.al. (2017) också påvisat i sina studier. De studerande som upplevt intresse från all personal och en tydlig kommunikation inom daghemmet återgav en högre resiliens. Dessa studerande uppfattades också vara mera ansvarstagande för sitt lärande under praktiken, vilket i vissa fall indikerar att daghemmet som lärandemiljö möts i ett tredje rum (Lillejord och Børte 2016), där alla engagerat sig ömsesidigt. Studerandes upplevelser av universitetets närvaro och handledning visade på engagemang och stöd vid behov där studerande sätts i centrum, vilket är centralt i ett tredje rum (Pajchel et.al. 2021). Universitetet behöver dock bli tydligare i sin process i mötet med fälthandledare, handledande lärare och studerande kring vilken handledning som erbjuds från universitetet, som ett sätt att arbeta mot ett tredje rum.

För studerandes utveckling till lärare är praktiken central (Smith 2010; Ulvik et.al. 2018). Studien ger uttryck om tillfällen för förbättring rörande samarbetet mellan lärarutbildningen och daghemmen i ett tredje rum (Martin et.al. 2011) och här behöver lärarutbildningen synliggöra sina processer för praktiken vilket innefattar relationen mellan handledande lärare, fälthandledare och studerande. Arbetet i ett tredje rum främjar studerandes lärandemiljö under praktik, det vill säga i daghemmen, och skapar trygga lärmiljöer där studerande i studien visar på större resiliens. Specifika övningsdager som är förberedda på att ta emot studerande kan vara en lösning i att främja studerandes lärmiljö under praktik.

Lärarutbildningen behöver utveckla modeller för studerandes praktik där relationen mellan fälthandledare, handledande lärare och studerande är mera etablerad. Lillejord och Børtens (2016) modell där lärarstuderande är i centrum är en modell där detta skulle kunna lyckas. Genom att sätta studerande i centrum måste både fälthandledare och handledande lärare från universitetet förhålla sig till praktik och teori, det vill säga känna till och respektera varandras verksamheter (Pajchel et.al. 2021). Genom denna modell kunde fälthandledarna och handledande lärare få större förståelse för relationsskapande med lärarstuderande. Fälthandledarna har en central roll i studerandes lärande under praktik (Buss et.al. 2024). Om man mera effektivt arbetar för att skapa ömsesidig förståelse för lärandemål inom praktikerna, som Broadley et.al. (2019) Jacobs et.al. (2020) föreslår, kan mera utrymme finnas för de värdefulla dimensioner studerande lyfter fram som centrala för sitt lärande: lärprocessens kärna, platsen som en del av lärprocessen och relationerna och handledningen.

I praktiken vid lärarutbildningen till lärare inom småbarnspedagogik behöver universitetet utveckla en reflekterande process genom samtal, så att examinationsuppgifternas relevans blir tydliga och meningsfulla under lärarstuderandes praktik.

Studien visar att studerandes lärmiljö i de olika daghemmen att kan ha variation, variationen återspeglas i fälthandledningen, vilket Kaarby och Lindboe (2016) också noterat. Lärarutbildningen

behöver ge stöd åt fälthandledarna för att de skall kunna stöda studerande i reflekterande processer genom samtal som förenar teori med praktik. När studerande erbjuds en bättre praktik inom ett tredje rum där fälthandledare och handledande lärare är involverade (Chan 2020) förbättras studerandes lärande, vilket stärker yrkesrollen som lärare inom småbarnspedagogik.

Litteratur

- Adams, Paul (2006): "Exploring social constructivism: Theories and practicalities". *Education* 34(3), s. 243–257.
- Anderström, Helena, Lena Manderstedt, Johan Bäcklund & Rebecka Florin Sädobom (2020): "Lärarstudenters utsagor om kvalitetsaspekter i handledning under den verksamhetsförlagda delen av utbildningen". *Utbildning & lärande* 14(145).
- Bhabha, Homi K. (2012) : *The location of culture*. Routledge.
- Bhabha, Homi K., & Rutherford, J. (2006): "Third space". *Multitudes*, 26(3), s. 95–107.
- Brinkmann, Svend & Steinar Kvale (2018): *Doing Interviews*. Thousand Oaks: SAGE Publications Ltd.
- Broadley, Tania, Romana Martin & Elizabeth Curtis (2019): "Rethinking Professional Experience Through a Learning Community Model: Toward a Culture Change". *Frontiers in Education*.
- Buss, Anna (2021). *Övningsdaghem i samarbete med Åbo Akademi* (https://www.abo.fi/wp-content/uploads/2019/09/Rapport_Ovningsdaghem_sep_2021.pdf [hämtat 12.11.2024]).
- Buss, Anna (2023): "Lärarstuderande kommer in med nytt – om samarbete mellan småbarnspedagogik och universitet". *Nordisk barnehageforskning* 20(4).
- Buss, Anna, Linda Eriksson & Ann-Christine Furu (2024): "Creating security and a good relationship with the student" – Exploring ECEC teachers' relational professionalism during mentor training. *Journal of Early Childhood Education Research* 13(2).
- Cahill, Helen et. al. (2016): Learning with and from: Positioning school students as advisors in pre-service teacher education. *Teacher Development* 20(3), s. 295–312.

- Carlson, Helen (1999): From Practice to Theory: A social constructivist approach to teacher education. *Teachers and Teaching: Theory and Practice* 5(2), s. 203–2018.
- Chan, Cheri (2020): I know how it feels: How online mentors help pre-service teachers negotiate practicum tensions in the third space. *Mentoring & Tutoring: Partnership in Learning* 28(2), s. 189–210.
- Daza, Viviana, Greta Björk Gudmundsdottir & Andreas Lund (2021): Partnerships as third spaces for professional practice in initial teacher education: A scoping review. *Elsevier Enhanced Reader*, 102.
- Denscombe, Martyn (2014): The Good Research Guide, https://www.academia.edu/2240154/The_Good_Research_Guide_5th_edition_ [hämtat 12.11.2024].
- Ferraz, Osvaldo Luiz, Carla Vidoni & Marcos Vilas Boas (2021): Bridging the gap between theory and practice: The impact of school–university partnership in a PETE program. *Sport, Education and Society* 26(7), s. 788–799.
- Forskningsetiska delegationens principer för god vetenskaplig forskning. *Finnish National Board on Research Integrity TENK guideline 2019*. Finnish National Board on Research Integrity TENK.
- Graneheim, Ulla Hallgren & Lundman, Berit (2003): Qualitative content analysis in nursing research: Concepts, procedures and measures to achieve trustworthiness. *Nurse Education Today* 24, s. 105–112.
- Grudnoff, Lexie (2011): Rethinking the practicum: Limitations and possibilities. *Asia-Pacific Journal of Teacher Education* 39(3), s. 223–234.
- Grunderna för planen för småbarnspedagogik 2022. (2022). Utbildningsstyrelsen. https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/Grunderna_for_planen_for_smabarnspedagogik_2022_1.pdf [hämtat 12.11.2024].
- Gustavsson, Susanne & Berglund, Mia (2022): Reflekterande handledning – en plattform för studenters och lärares gemensamma lärande. *Utbildning & Lärande* 16(2).
- Hsieh, Hsiu-Fang & Shannon, Sarah E. (2005): Three Approaches to Qualitative Content Analysis. *Qualitative Health Research* 15(9), s. 1277–1288.

- Jacobs, Jennifer, Jeni Davis & Angela Hooser (2020): Teacher Candidates Navigate Third Space to Develop as Culturally Responsive Teachers in a Community-Based Clinical Experience. *Teacher Education Quarterly*, 47(1), s. 71–96.
- Kaarby, Karen Marie Eid & Lindboe, Inger Marie (2016): The workplace as learning environment in early childhood teacher education: An investigation of work-based education. *Higher Education Pedagogies*, 1(1), s. 106–120.
- Kari, Smith & Ari, Lilach (2005): The Place of Practicum in Pre-Service Teacher Education—The Voice of the Students. *Asia-Pacific Journal of Teacher Education*, 33, s. 289–302.
- Klingberg, Gunilla & Hallberg, Ulrika (2021): *Kvalitativa metoder helt enkelt!* Lund: Studentlitteratur.
- La Paro, Karen, Christine Lippard, Maria Fusaro & Gina Cook (2020): Relationships in early practicum experiences: Positive and negative aspects and associations with practicum students' characteristics and teaching efficacy. *Journal of Early Childhood Teacher Education*, 41(4), s. 338–358.
- La Paro, Karen, Amy Van Schagen, Elisabeth King & Christine Lippard (2018): A Systems Perspective on Practicum Experiences in Early Childhood Teacher Education: Focus on Interprofessional Relationships. *Early Childhood Education Journal*, 46(4), s. 365–375.
- Laursen, Per F. (2005): The Authentic Teacher. D. Beijgaard, P. C. Meijer, G. Morine-Dersheimer, & H. Tillema (Red.), *Teacher Professional Development in Changing Conditions*. Springer, s.199–212
- Le Cornu, Rosie, & Ewing, Robyn (2008): Reconceptualising professional experiences in pre-service teacher education...reconstructing the past to embrace the future. *Teaching and Teacher Education*, 24(7), s. 1799–1812.
- Liinamaa, Tarja (2014): *Merkityksellisen ohjaus- ja vuorovaikutussuhteen olemus lastentarhanopettajakoulutuksen ohjatussa harjoittelussa*. Jyväskylä: University of Jyväskylä
- Lillejord, Sølvi, & Børte, Kristin (2016): Partnership in teacher education – a research mapping. *European Journal of Teacher Education*, 39(5), s. 550–563.
- Martin, Susan D., Jennifer L. Snow & Cheryl A. Franklin Torrez (2011): Navigating the Terrain of Third Space: Tensions With/In

- Relationships in School-University Partnerships. *Journal of Teacher Education*, 62(3), s. 299–311.
- Matengu, Marika, Outi Ylitapio-Mäntylä & Anna-Maija Puroila (2021): Early Childhood Teacher Education Practicums: A Literature Review. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 65(6), s. 1156–1170.
- Mattsson, Matts, Tor Vidar Eilertsen & Doreen Rorrison (2011): *A Practicum Turn in Teacher Education*. SensePublishers.
- Maynard, Christine, Karen La Paro & Amy V. Johnson (2014): Before Student Teaching: How Undergraduate Students in Early Childhood Teacher Preparation Programs Describe Their Early Classroom-Based Experience. *Journal of Early Childhood Teacher Education*, 35(3), s. 244–261.
- Morberg, Åsa (2005): Med örat mot nyblivna lärare—Lärarytbildningen i backspegeln. *Studies in Educational Policy and Educational Philosophy*, 2005(2).
- Peltoniemen, Harri (2024): Varhaiskasvatuksen koulutusten arviointi 2022–2023: Hankesuunnitelma. Nationella centret för utbildningsutvärdering. <https://www.karvi.fi/sites/default/files/sites/default/files/documents/Final-Hankesuunnitelma-varhaiskasvatuksen-koulutusten-arviointi%20%281%29.pdf> [hämtat 12.11.2024].
- Peltoniemen, H. (2024). *Varhaiskasvatuksen koulutuksen koulutusten arviointi 2022–2023: Hankesuunnitelma*. Nationella centret för utbildningsutvärdering. <https://www.karvi.fi/sites/default/files/sites/default/files/documents/Final-Hankesuunnitelma-varhaiskasvatuksen-koulutusten-arviointi%20%281%29.pdf> [hämtat 12.11.2024].
- Ribaeus, Katarina, Ann-Britt Enochsson & Annica Löfdahl Hultman (2022): Student teachers' professional development: Early practice and horizontal networks as ways to bridge the theory-practice gap. *Journal of Early Childhood Teacher Education*, 43(1), s.2–16.
- Saleem, Amna Huma, Kausar & Farah Deebea (2021): Social Constructivism: A New Paradigm in Teaching and Learning Environment. *Perennial Journal of history*, 2, s. 403–421.
- Seung-Ryoul, Lim & Kwon, Hye-Jin (2009): Preservice teachers' narratives on the experience of early childhood practicum. *Asia-Pacific Journal of Research in early childhood education*, 3(1), s. 87–100.

- Smith, Kari (2010): Assessing the Practicum in teacher education – Do we want candidates and mentors to agree? *Studies in Educational Evaluation*, 36(1), s.36–41.
- Smith, Robin G. (2007): Developing professional identities and knowledge: Becoming primary teachers. *Teachers and Teaching*, 13(4), s. 377–397.
- Steele, Annfrid Rosøy (2017): An alternative collaborative supervision practice between university-based teachers and school-based teachers. *Issues in Educational Research*, 27(3), s. 582–599.
- Study Guide 2022–2024. (u.å.). Åbo Akademi university. <https://studiehandboken.abo.fi/en/index?period=2022-2024> [hämtat 12.II.2024]
- Sumrall, Teresa C., Catharine Scott-Little, Karen La Paro, Robert C. Pianta, Margaret Burchinal, Bridget Hamre, Jason Downer & Carollee Howes (2017): Student Teaching Within Early Childhood Teacher Preparation Programs: An Examination of Key Features Across 2- and 4-Year Institutions. *Early Childhood Education Journal*, 45(6), s. 821–830.
- Sørensen, Yvonne, & Bjørndal, Kristin Emilie W. (2021): Sentrale områder i praksisopplæringen for lærerstudenters profesjonelle utvikling – en systematisk forskningsgjennomgang (2005–2020). *Nordisk tidsskrift for utdanning og praksis*, 15(3).
- Ukkonen-Mikkola, Tuulikki (2018): Mature ECEC Student Teachers' Perceived Professional Agency during Work Placements. *International Journal of Learning, Teaching and Educational Research*, 17(7), s. 59–79.
- Ulvik Marit, Liv Eide, Ingrid Helleve & Edel Karin Kvam (2021): Praksisopplæringens oppfattende og erfarte formål sett fra ulike aktørperspektiv. *Nordisk tidsskrift for utdanning og praksis*, 15(3).
- Ulvik Marit, Ingrid Helleve & Kari Smith (2018): What and how student teachers learn during their practicum as a foundation for further professional development. *Professional Development in Education*, 44(5), s. 638–649.
- Van Schagen, Amy Johnson, Karen La Paro & Danielle A, Crosby (2017): Early Practicum Experiences: Preservice Early Childhood Students' Perceptions and Sense of Efficacy. *Early Childhood Education Journal*, 45(2), s. 229–236.

- Vygotskij, Lev, Eugenia Hanfmann & Gertrude Vakar (1962). *Thought and language*. MIT Press.
- Youens, Bernadette, Lundsey Smethem & Stefanie Sullivan (2014): Promoting collaborative practice and reciprocity in initial teacher education: Realising a 'dialogic space' through video capture analysis. *Journal of Education for Teaching*, 40(2), s. 101–113.
- Zamawe, F. Collins (2015): The Implication of Using NVivo Software in Qualitative Data Analysis: Evidence-Based Reflections. *Malawi Medical Journal*, 27(1).
- Zeichner, Ken (2010): Rethinking the Connections Between Campus Courses and Field Experiences in College- and University-Based Teacher Education. *Journal of Teacher Education*, 61(1–2), s. 89–99.

Essäer

Maltesiskan – ett semitiskt språk i Europa

Panu Petteri Höglund

Malta är ett populärt resmål för unga människor som vill lära sig engelska i en engelsktalande omgivning, inte minst därför att en medelhavsmiljö med soliga playor är att föredra framför de regniga Brittiska öarna. Det är dock inte bara engelska som talas i detta örike, och i motsats till Irland är det lokala språket i den maltesiska arkipelagen – som består av ön Malta, den näst största ön Gozo eller *Għawdex* samt flera helt eller nästan obebodda småöar och skär – fortfarande såtillvida levande att det är modersmålet för de flesta infödda medborgare.

Malta ligger i vad man måste kalla en strategisk position i Medelhavet: ön har varit bebodd sedan stenåldern och är en valfartsort för arkeologer, men den har också intagits av praktiskt taget alla erövrarfolk som varit aktiva i Medelhavet, senast av britterna. De sistnämnda kallade Malta sitt osänkbara hangarfartyg, och det kors vi idag ser i den maltesiska flaggan är inte det berömda malteserkorset, utan Georgskorset: hela befolkningen av Malta

tillerkändes nämligen denna högt uppskattade militära utmärkelse för deras roll i andra världskriget.

Malteserna kallar sitt språk *l-ilsien Malti* (med en mera genuint semitisk satslära också *l-ilsien il-Malti*) eller *il-lingwa Maltija*, och detta säger redan en hel del om maltesiskans specifika karaktär: det är visserligen ett semitiskt språk, men så genomsyrat av romanska influenser att många begrepp, även rätt vardagliga sådana, kan omtalas med ett semitiskt eller ett italienskt (eller sicilianskt) ord. När man för första gången ser maltesiska i tryck, kan man lätt inbilla sig att det egentligen är ett romanskt språk: det vimlar av ord som *responsabbiltà*, *assoċjazzjoni*, *kwistjoni* och *reviżjoni*, som antingen är ren italienska eller siciliansk dialekt; dessutom består många verbformer av en italiensk eller romansk ordstam som omges av semitiska böjningselement, till exempel *jikkummenta* eller *tirrappreżenta*. Adverb av italienskt ursprung känns igen på ändelsen *-ment*, som i *fortunatament* 'som tur är', *sfortunatament* 'olyckligtvis' och *ovvjament* 'självklart'.

Engelskan har naturligtvis också lämnat sitt bidrag: en kypare heter till exempel på maltesiska sällan något annat än *wejter* – enligt en modersmålstalande informant jag brevväxlat med har den maltesiska motsvarigheten till det italienska *cameriere* helt försvunnit från levande språkbruk. I datatekniska och internetsammanhang är det givetvis vanligt med verb som *iddawnlowdja* 'ladda ned'. I maltesiskt tidningsspråk förekommer oöversatta engelska ord minst lika ofta som i svenskt eller finskt, men engelskan har varit en del av det maltesiska språklandskapet så länge att många anglicismer redan är gamla och inarbetade. Det engelska *centre* har till exempel lånats in som *senter*, men i maltesiskan är det det vanliga ordet för ett hagelgevär (från uttrycket *centre breech loading shotgun*). Pluralformen är *snieter*, ett exempel på de så kallade brutna pluralformerna, som är så typiska för semitiska språk: det som återstår av singularformen är konsonanterna, däremot har nya vokaler satts in.

Det heter ofta att semitiska språk undviker lånord därför att dessa inte går att inlemma i deras grammatik, men maltesiskan visar att detta är en sanning med modifikation. Medan maltesiskan har ändelsebaserade pluralformer – ett inhemskt pluralsuffix är *-ijiet*, men italienskan och engelskan har bidragit med *-i* och *-s* – är de brutna formerna vanliga också hos lånord. *Snieter* såg

vi ovan; italienska lånord som *storja* 'historia' och *furketta* 'gaffel' har flertalsformerna *stejjer* respektive *frieket*. Influenser från olika långivarspråk förenas på ett träffande sätt i ordet *weldjatura* 'svetsfog': där är ordstammen engelsk (*weld-*), men ordet slutar på ett latinskt eller italienskt suffix (*-tura*) – och jag antar att den så kallade svetsfogen mellan dessa två element (*-ja-*) är av semitiskt ursprung.

I turistlitteratur påstås det ibland att maltesiskan egentligen är en sorts feniciska. Fenicierna var ett forntida köpmannafolk som under antiken utövade sin näring kring Medelhavet: deras hemland låg i dagens Libanon och deras språk var semitiskt och mycket nära besläktat med hebreiskan. Det är dock helt fel att påstå att maltesiskan är den sista kvarlevan av feniciskan – den äran bör förbehållas puniskan, det språk som talades av romarnas ärkefiender i Kartago. Det är sant att det under en period av Maltas historia var fenicierna som härskade över öriket, men det språk som malteserna i dag talar är inte feniciskt, utan arabiskt till ursprung och liknar mest de tunisiska dialekterna. På grund av de många västerländska lånorden kan dock tunisierna förstå malteserna lika litet som malteserna förstår dem, låt vara att italienska lån också förekommer i tunisisk arabiska, visserligen i mindre utsträckning än franska.

I dag vet alla att det arabiska skriftspråket egentligen är ett så kallat takspråk '*Dachsprache*', som binder ihop ett stort antal mycket olika talspraksvarianter. Detta är i och för sig ingenting speciellt i gamla och anrika språksamhällen utanför Europa: i Kina till exempel var den klassiska kinesiskan länge det gemensamma skriftspråket för alla de olika dialektgrupperna, tills de kinesiska republikanerna och sedan kommunisterna i sitt moderniseringsnit införde den moderna mandarinkinesiskan som standardspråk. En form av mandarinkinesiskan, det dunganska språket, som talas i vissa postsovjetska stater som minoritetsspråk, kom dock att skrivas med kyrilliska bokstäver enligt en från standardkinesiskan avvikande norm och blev sålunda i praktiken ett separat språk. Dunganerna är muslimer och står kulturellt och språkligt nära hui-muslimerna i Kina.

De kristna malteserna intar i sitt förhållande till den arabiska skriftliga kulturen en liknande ställning som dunganskan gentemot

den i Kina officiella mandarinkinesiskan. Efter en relativt kortvarig arabisk maktperiod intogs öarna på 1000-talet av normandiska ryttare och kristnades på nytt, vilket innebar att befolkningen nu återfann sig utanför den arabisktalande världen, och under medeltiden framstod muslimerna som otrogna saracener vars skrifter en from kristen inte fick läsa. Sålunda kan man se maltesiskan som en illustration av hur arabiska dialekter kunde ha utvecklats sig om de förlorat kontakten med det klassiska arabiska skriftspråket.

Det finns en annan arabisk dialekt som haft ett liknande öde, men denna språkform är direkt utrotningshotad om den inte ännu är utdöd: den cypriotiska arabiskan. Översittarspråken i Cypern är grekiskan och turkiskan, men av gammalt har det också funnits en egen arabisk dialekt på ön, den maronitiska arabiskan. De maronitiska kristna i Cypern, som under medeltiden bosatt sig på ön, började övergå till grekiska språket redan före det tjugonde århundradet, men sedan sjuttioalet har deras språkliga assimilation avsevärt påskyndats av den grekisk-turkiska konflikten och delningen av ön.

Den sista arabisktalande byn på ön, Kormakitis, ligger norr om buffertzonen mellan Republiken Cypern och den endast av Turkiet erkända nordcypriotiska staten; de flesta av byns invånare flydde undan de turkiska trupperna och tog sin tillflykt till den sydliga delen av ön, vilket innebar att de praktiskt taget uppgick i den grekisktalande befolkningen. Deras dialekt är dock väldokumenterad, och det pågår försök att lära ut den till yngre generationer av cypriotiska maroniter. Av naturliga skäl är den cypriotiska arabiskan starkt påverkad av grekiskan, både vad gäller uttalet och ordförrådet.

När det blev slut med det arabiska väldet var det den normandiska staten i Sicilien som tog över Malta. En arabisk dialekt talades då också i Sicilien, och det moderna maltesiska språket kan väl utgöra den sista resten av den sicilianska arabiskan: den romanska språkform som ännu talas i Sicilien har lånat in massor av arabiska ord som liknar sina maltesiska motsvarigheter. Det var mot slutet av normandernas maktperiod som maltesiskan började göra sig gällande som skriftspråk: den första på maltesiska med latinska bokstäver nedtecknade texten härstammar från 1400-talet och är en sångtext, *Kantilena*, skriven av en viss Pietro Caxari. På hans

tid var maltesiskan ännu relativt fri från romanska lån: i sin dikt använder han bara ett enda ord av italienskt eller latinskt ursprung, *vintura* 'lycka'.

Johanniterorden, senare känd som de maltesiska riddarna, tog över i slutet av samma århundrade, men under deras välde var latinet det officiella språket i skrift – italienskan användes i praktiken som den talade formen av detta språk. Under johanniternas välde fick Malta en ny huvudstad, Valletta, uppkallad efter Jean Parisot de la Valette, stormästare för de maltesiska riddarna under belägringen av Malta år 1565, då de osmanska turkarna gjorde ett inbitet men misslyckat försök att inta ön.

För maltesiska språket intresserade sig riddarna inte särskilt: det var först mot slutet av deras välde som Giovanni Pietro Agius de Soldanis, en präst hemma från Gozo, ägnade sig åt att forska i maltesiska språkets ordförråd och grammatik. Hans första grammatikbok blev färdig år 1750, men innehöll ännu en hel del pseudovetenskaplig trams. Sålunda ansåg Agius de Soldanis både att maltesiskan var feniciska, det är från honom som denna seglivade myt härstammar, och att den var släkt med etruskiskan, Italiens gåtfulla fornspråk, som än idag bereder svårigheter för språkvetare och definitivt inte är semitiskt. För närvarande spekuleras det om en tyrrensk språkfamilj i vilken etruskiskan ingår tillsammans med ett par andra fornspråk från Medelhavet.

Agius de Soldanis företog de första försöken att standardisera den maltesiska rättskrivningen, men den nuvarande ortografin har uppstått först på 1900-talet. Till en betydande del är den språkhistoriskt motiverad: kombinationen *gh*, som räknas som ett enda bokstav, är i huvudstadsmaltesiskan oftast ett stumt tecken som bara förlänger en vokal eller ger upphov till en diftong – på lantligare dialekter är det dock fortfarande en särskild konsonant. Det maltesiska *gh* står både för ett arabiskt *'ayn* (ع), ett tonande strupljud, och ett *ghayn* (غ), den tonande motsvarigheten till det tyska ach-ljudet, och är ett exempel på hur de så att säga svåra semitiska konsonanterna i språket under italienskt inflytande försvunnit.

Det ensamstående *h* är ett hörbart *h* (den vanliga bokstaven *h* uttalas i maltesiskan vanligen inte, men kan höras efter en vokal i slutet av ett ord). Den här bokstaven motsvarar åter två arabiska

sådana: det mindre exotiska ح (khab), som låter som ett tyskt ach-ljud, och bokstaven ح (hab), som står för ett bakre h som uttalas i struphuvudet: det hörs bland annat i profeten Muhammads namn.

Bokstaven q är en glottal klusil – ett ljud som vi väl känner bäst från finskan, exempelvis från ordkombinationer som *tule alas* 'kom ner', som en maltes antagligen skulle skriva "tuleqqalas". Detta ljud har i maltesiskan utvecklats sig från det bakre k som skrivs med bokstaven ق (qaf) och faktiskt återges med q i västerländska translitterationer av arabiskan.

De övriga specialbokstäverna inkluderar ž, som uttalas som z i engelskan (det vanliga z är däremot ett italienskt z [ts] eller [dz]); ġ, som uttalas [dʒ], dvs ett engelskt j; och ċ, som är dess tonlösa motsvarighet, [tʃ]. Något vanligt c finns inte i maltesiskan – efternamnet *Micallef*, som visserligen är av semitiskt ursprung, men uttalas med [k], är sålunda egentligen felstavat ur den maltesiska rättskrivningens synvinkel. Vad gäller bokstaven x, står det för [ʃ], engelskans sh eller tyskans sch – precis som i flera minoritetsspråk på Iberiska halvön, bland annat baskiskan och katalanskan.

Att Sicilien inte bara ligger geografiskt utan också kulturellt nära, syns i sådana vanliga maltesiska efternamn som *Azzopardi*, *Aquilina* och särskilt *Camilleri* – den för ett par år sedan avlidne Andrea Camilleri var Siciliens mest berömda deckarförfattare. Bland de vanligaste efternamnen noteras också *Borg*, som ser svenskt ut men torde vara av någon sorts romanskt ursprung, *Attard*, som förefaller franskt men härstammar från Sicilien, och *Vella*, som mest sannolikt är en variant av det romanska ordet för 'gammal' (*vieux*, *viejo*, *vecchio* osv). Som man ser i namn som *Mifsud* eller det ovannämnda *Micallef*, som båda har ett arabiskt participprefix, förekommer också semitiska efternamn i det maltesiska öriket, men i allmänhet gör de maltesiska efternamnen ett mycket italienskt intryck. Förnamnen brukar däremot i dag ofta komma från engelskan, men som i en del andra flerspråkiga länder är det också i Malta möjligt att samma person använder olika former av sitt förnamn på olika språk, så att en Joseph blir Ġużeppi på maltesiska och Giuseppe på italienska.

Trots engelskans starka ställning i öriket är det italienska inflytandet på maltesiskan fortfarande ohejdat, låt vara att språket inte längre är officiellt i Malta: när Benito Mussolini lät förstå att

han helst skulle införliva Malta med sitt imperium, ersattes italienskan med maltesiskan som nationalspråk. Andelen malteser som behärskar italienska till fulländning är – främst tack vare italienska teve- och radiosändningar – faktiskt högre idag än när språket ännu var officiellt, och oberoende av om italienskan är någons modersmål i Malta existerar det en stabil och väldefinierad Maltaitalienska, en lokal variant av det italienska skrift- och talspråket. Det har ännu under 1900-talets senare hälft funnits maltesiska författare som föredragit att skriva sina alster på italienska. I dag är det relativt få malteser som ser på språket med oblida ögon, och möjligheten att återinföra italienskan som ett officiellt språk, nu vid sidan om maltesiskan och engelskan, har sedan ett halvt århundrade tillbaka allvarligt debatterats i Malta.

Efter sin tillkomst kom den standardiserade maltesiskan givetvis att användas till skönlitterära ändamål av författare som Maltas nationaldiktare Dun Karm Psaila – som skrev orden till örikets nationalhymn – och Anton Manwel Caruana, som mot slutet av 1800-talet skrev den första romanen på maltesiska, *Ineż Farruġ* – titeln är också namnet på huvudpersonen. Caruanas roman är på många sätt en maltesisk motsvarighet till *I promessi sposi* (på svenska *De trolovade*), romanen med vilken Alessandro Manzoni år 1842 lade grunden till den moderna italienska litteraturen. Caruana vannlade sig särskilt om att använda semitiska ord, vilket kanske är en av orsakerna till att boken av dagens ungdomar tillbakavisas som svårläst skollektyr. Liknande stil präglar för övrigt också den nyaste maltesiska bibelöversättningen, vilket ger vid handen att nyare italienska lånord fortfarande inte uppfattas som tillräckligt fina och solenna för ett upphöjt religiöst sammanhang.

Någon semitisk purism förefaller dock aldrig ha spelat en stor roll i maltesiskans utveckling. På sjuttioalet leddes landet visserligen av Dom Mintoff, en socialistisk politiker som i viss mån var mottaglig för tidens radikala vänsteridéer: i utrikespolitiken sökte han till exempel närmare relationer till Muammar Gaddafis Libyen. Libyen framstod på den tiden, om inte som ett lovande socialistiskt experiment, så åtminstone som en tredjevärldenstat som sökte egen väg i stället för att alltför lyhört lyssna till stormakternas sirensång. Mintoffs utrikespolitiska orientering medförde att maltesiska skolungdomar lärde sig arabiska som främmande

språk, men det företogs inga försök att införa arabiskbaserade nyord i maltesiskan.

De dialekter som talas på ön Gozo brukar ha fler semitiska ord än huvudstadsmaltesiskan, och av naturliga skäl brukar gozoborna, eller gozitanerna som de lokalt kallas, inte blanda in engelska i sådan utsträckning som folk från Valletta gör. Det är dock Vallettabornas språk som är mera riktgivande till exempel för tidningsmaltesiskan, och folkmålen i glesbygden uppfattas som bondska och tillbakablivna, inte som rena, rotfasta eller äktmaltesiska.

Maltesisk skönlitteratur är i dag relativt levande: åtminstone har den sin egen Stephen King, som heter Anton Grasso och är författare till flera hundra skräcknoveller. Vad gäller biografier och memoarlitteratur bör man åtminstone nämna Herbert Ganados massiva verk *Rajt Malta Tinbidel* ('Jag såg Malta i förvandling'). Ganado var en konservativ katolsk journalist som på grund av sina Francosympatier internerades av britterna som en potentiell Mus-solinikollaboratör och utvisades till Uganda, vilket på ett mycket konkret sätt vidgade hans vyer, också politiskt – när kvinnorna år 1947 fick rösträtt i Malta, skedde det med Ganados goda minne.

Översättningar från europeiska språk är inte ovanliga heller – franskan förefaller vara ett av de mest populära källspråken, ty böcker som Alain-Fourniers *Le Grand Meaulnes* (på svenska *Det underbara äventyret*) och Gustave Flauberts *Salammô* har till exempel relativt nyligen utkommit i maltesisk översättning (med titlarna *Meaulnes it-Twil* respektive *Salammô*). Att böcker skrivna om Malta av utländska författare utkommer på maltesiska är likaså en självklarhet: den bästsäljande brittiske havsskildraren Nicholas Monsarrats roman *The Kappillan of Malta* (på svenska *Kappillanen av Malta*), som använder ett maltesiskt ord för kaplan eller pastor i titeln för lokalkoloritens skull, har på 2000-talet både uppförts på scen i Malta och tryckts i maltesisk översättning (*Il-Kappillan ta' Malta*).

Vetenskaplig litteratur har det sämre ställt – den vetenskapliga bokutgivningen på maltesiska tycks mest handla om maltesisk lingvistik, maltesisk litteraturhistoria och Maltas historia. Det är typiskt att någon skolundervisning inte meddelas till exempel i matematik eller i bokföring (som är ett ämne i maltesisk grundskola) på maltesiska, bara på engelska, och följaktligen kan man

svårligen diskutera dylika ämnen utan att blanda in en massa engelska ord i maltesiskan. När jag idag surfar på maltesiska boklådors webbsidor, är det lika ont om populärvetenskapliga böcker som det var för femton år sedan, när jag var professionellt sysselsatt med maltesiskan – den enda publikation av den sorten jag kunde hitta var en lärobok i medicinsk maltesiska. Detta förvånar inte heller, eftersom läkarna mer än någon annan akademisk yrkeskår måste göra sig förstådda på folkets språk.

Det är svårt att säga hur språkets framtid kommer att se ut. Jag kan inte säga att jag bedrivit någon djupgående forskning i maltesisk sociolingvistik, men jag tillåter mig vissa pessimistiska iakttagelser. Många malteser ser sitt modersmål som någonting mindervärdigt, någonting att skämmas för. I en onlinedebatt som jag och en irisktalande bekant från Irland deltog i var flera malteser i det närmaste bestörta över att utlänningar kunde se något värde i maltesiskan. En av dem förklarade för oss som vore vi barn att maltesiskan var släkt med arabiskan, vilket i hans tycke tydligen var mera förnedrande än någonting han kunde föreställa sig.

Det här ger vid handen att den idag så vanliga islamofobin i Malta också uttrycker sig i en motvilja eller fientlighet mot maltesernas modersmål på grund av dess arabiska påbrå; dessutom förstärks föreställningen om maltesiskan som ett opraktiskt språk av att den inte används i vetenskapliga sammanhang. Maltesiskan har dock av gammalt varit ett väl inrotat arbetar- och hantverkarspråk – trots att det maltesiska uttrycket för fackförbund '*trejrdjunjon*', är ett engelskt lånord, spelar språket en viktig roll inom fackrörelsen i Malta, som bland annat ger ut flera tidningar på maltesiska – det är ett arbetar- och hantverkarspråk om någonting. Man kunde faktiskt inbilla sig att det redan existerar en massa användbar teknisk terminologi som uppstått spontant på verkstadsgolvet – om någon språkvetare tagit vara på detta ordförråd vet jag tyvärr inte.

Det förefaller faktiskt att kulturnationalism inte är en alltför populär företeelse i Malta vad gäller det maltesiska språket. Det lokala högerextrema partiet, *Imperium Europa*, avviker på många sätt från liknande politiska grupperingar i Europa. Som namnet antyder är partiet för europeisk enhet, låt vara med rasistiska förtecken; men det är precis därför partiet inte särskilt intresserar sig för maltesiska språket. Detta till trots brukar anglofila, liberala

krönikörer i engelskspråkiga tidningar i Malta insinuera att en seger för högerextremisterna skulle leda till att maltesiskan blev det enda tillåtna språket.

Journalisten och maffiabekämparen Daphne Caruana Galizia, mördad med en bilbomb för några år sedan, var också en sådan anglofil medieröst: en gång formulerade hon sin uppfattning av maltesiska språket med orden *Maltese will get you nowhere* – och dylika attityder är överhuvudtaget typiska i länder där det lokala språket håller på att ge vika för ett världsspråk. Hon yttrade sig så i ett sammanhang där man dryftade maltesiska språkets roll i studentantagningen. Caruana Galizia tog bestämt ställning mot alla krav på kunskaper i maltesiska för studenter, eftersom undervisningen ändå bara kommer att meddelas på engelska. Intressant nog föll det henne tydligen aldrig in att högskolor kunde undervisa på maltesiska.

Det var bara efter Maltas EU-tillträde som det blev aktuellt att upprätta ett språkvårdsorgan för maltesiska språket och utveckla och normera tekniska termer. Också språkvårdsarbetet ogillades av många i öriket. I den engelsktalande världen kallas språkvård språkplanering, *language planning*, och den engelsktalande offentligheten i Malta avvisar själva begreppet med de klichéer som är utbredda i resten av den engelsktalande världen: man hänvisar sålunda till exempel till nyspråket i Orwells dystopi 1984 eller upprepar den gamla amsagan om Hitler som en profet för tysk språkpurism.

En (om)förhandling av världen. Autistiskt varande i världen i två skönlitterära verk

Anna Nygren

Jag har vuxit ur den vanliga verkligheten. Kanske har den aldrig passerat.
[...]

Nu vet jag vart jag ska! Till Låtsasheten! Jag hittade på det precis nu!

(Ruejas Jonson 2017, ingen sidnumrering)

No Hannah oh I want
to make my life like

my name. Looking looking
to the beginning of the pleasing

moment that I become
my name. My name

my name my name. Yes
I want to be my name.

(Emerson 2020, 1)

Nathalie Ruejas Jonsons bilderbok *Låtsasheten* (2017) marknadsförs som ”ett starkt porträtt av hur det kan vara att leva som autist och introvert i ett samhälle helt anpassat för extroverta”. Den katego-

riseras som en bok om autism, men går samtidigt in i den mindre patologiserade kategorin introvert, en personlighetstyp som ofta uppmärksammas inom populärpsykologin som motsatsen till extrovert – det finns mängder av tips på hur en som introvert kan utvecklas och acceptera sin personlighet i livsstils- och hälsomagasin. I en nyhetsartikel av Hallhagen (2020) beskrivs hur *Låtsasheten* skildrar ”känslan av att inte höra hemma i en verbal värld, eller åtminstone ha behov av att fly ifrån den ibland”. Ruejas Johnson förklarar att hen som barn ”var väldigt verbal och hade ett stort ordförråd, men jag behövde ha tillgång till det på mina egna villkor. Boken handlar mycket om att försöka öka förståelsen för sådana barn”. Här nämns inte ordet autistisk, i stället beskrivs känslan av att inte höra hemma i en verbal värld. Kategoriseringen av en text – eller dess författare – gör något med läsningen av texten. Diagnosticeringen fungerar som ett filter för förståelsen, och öppnar både upp möjligheter för, och stänger dörrar för, igenkänning. Jag kommer i det följande läsa *Låtsasheten* som en autistisk bok, inte enbart till innehåll utan också till form. Till skillnad från exempelvis Gunilla Brodrej (2017) som ser *Låtsasheten* som ”en ovanlig bilderbok om en kanske ovanlig belägenhet, författad av en konstnär med autism, vars första språk är bilder” och uttrycker att ”[j]ag förstår den inte riktigt, men för rätt läsare är detta en viktig alternativ verklighetsbeskrivning”, läser jag utifrån en position som själv autist, där min läsning bygger på en erfarenhet som delas med bokens jag-berättare.

Jag läser *Låtsasheten* som en del av en autistisk kanon, ett autistiskt sammanhang, och/men vill inte begränsa min läsning till en diagnosticering, utan låta det autistiska bli en väg in i en bredare förståelse av världen. Jag läser därför Ruejas Jonsons bilderbok tillsammans med Hannah Emersons diktsvit *You Are Helping This Great Universe Explode* (2020) som ges ut av Unrestricted Press, ett amerikanskt förlag specialiserat på poesi av personer med funktionsvariation, främst autism. Emerson (u.å.) beskriver sig själv som ”non-speaking, autistic poet”. Unrestricted Press bygger upp en autistisk och neuroqueer konstnärskrets, till vilken Emerson hör. Detta skapar ett sammanhang både för poesin i sig och receptionen av den.

Jag läser med utgångspunkt i den autistiska poetik som Julia Miele Rodas utvecklar i *Autistic Disturbances. Theorizing Autism*

Poetics from the DSM to Robinson Crusoe (2018). Det är en text-fokuserad förståelse av autism som ett retoriskt fenomen. Miele Rodas (2018) beskriver autismen som relaterad till ett queert språk, och påbörjar arbetet med att skapa en autistisk poetik i vilken hon definierar några specifika autistiska drag hos texter, så som den verbala spyran (och hon formulerar det som en önskan att ha spyran som estetisk kompass), repetitionen, cirkuläritet, ordlekar, staccato och icke-kommunikation. Hon skriver utifrån en position där språket använts av neurotypiker för att definiera autisterna, hur det använts i diagnoskriterier och journaler för att tala om hur det definierats som bristande hos autisterna själva, hos oss själva. Miele Rodas (2018) pekar på problem och/eller möjligheter med att peka ut specifika autistiska språkliga metoder eller retoriska drag. Att reducera språket till en uppsättning regler gör våld på både det autistiska och icke-autistiska. Men att synliggöra autistiska språkliga strategier kan också vara produktivt – att se autismen som ett sätt att vara språklig i världen kan hjälpa till att rekonstruera det som tidigare ansetts som brist (Miele Rodas 2018). Miele Rodas vill alltså uppvärdera det som tidigare nedvärderats. Hon skriver om en retorik som alltid är förkroppsligad; "then autism is what it feels, does, experiences, says" (Miele Rodas 2018, 10). Det både finns och inte finns en tydlig koppling mellan den autistiska skrivande personen och texten som kan läsas autistiskt. Detta beror på den kliniska och estetiska sammanblandningen – som i sig också kan vara både problematisk och produktiv. När Miele Rodas (2018, 54) skriver om det autistiska textvarandet skriver hon att: "the speaker is both joking and not joking" genom skapandet av "unusual flows of language". Min ambition är att läsa Ruejas Jonsons texter och bilder, liksom Emersons text, just så.

Jag skriver i en aktivistisk tradition med inspiration från queer och crip theory. Jag skriver utifrån det som kallas "the neurodiversity studies-perspective" vilket utgår från kunskap utanför det kliniska, ett etiskt perspektiv som tar tillbaka det språk som varit någon annans (Bertilsson Rosqvist et al. 2020, 228). Till skillnad från hur litterära disability studies undersöker hur litteratur skapar och omskapar normer för funktionalitet (Stoddard Holmes 2018, 71), utgör en kritisk mothärläsning, grundad i en variant av misstänksamhetens hermeneutik (Felski 2011), snarare en medhärläsning,

en affirmativ läsning som lyfter upp den erfarenhet som texten gör och hur den speglar och bekräftar mig. Jag läser inte den autistiska texten som en kritik, jag läser den som en kärlek till världen, och till litteraturen. Jag läser den autistiska texten som en fenomenologisk upplevelse av text och värld – något i linje med Toril Mois (2011; 2017) revolutionära upplevelseläsning och idén om en läsning där läsaren låter verket lära hen hur hen ska läsa det.

Det autistiska jaget, dess lyriska subjekt och dess bilder

Förutom texten har bilderna i *Låtsasheten* en stor betydelse. Jag läser bilderna som lyriska skildringar av språket. Orden förkroppsligas i bilderna av en eller flera hundar. I *See it feelingly* (2018), en bok om autistisk läsning, citerar Ralph James Savarese (2018, 1) författaren Donald Barthelme som skriver ”the aim of literature’ as ‘the creation of a strange object covered with fur which breaks your heart’. [...] ‘All stories are about wolves’”. Ruejas Jonsons bok kan läsas som ett direkt och bildligt svar på denna definition av litteratur och språk. Språket är en hund, alla berättelser handlar om vargar.

I *Låtsasheten* fyller bilderna sidan, och arbetar med upprepning för att skapa en känsla av ett mångfasetterat jag. Genom att placera flera bilder av personen på samma bild tycks tiderna smälta samman – då och nu upplöses – samtidigt som jaget i sin ensamhet blir ett eget kollektiv. Jag upplever dessa bildvärldar som omslutande, ett slags bildlig monotropism. Begreppet *monotropism* syftar till ett hyperfokuserat intresse för ett avgränsat område, i stället för lite intresse för flera saker (Murray, Lesser & Lawson 2005). Det monotropiska, kan ses som en del av en autistisk sinnlighet, och det är också ett sätt att vara intresserad som är ”charged with *feeling*” (Murray, Lesser & Lawson 2005, 140, min kursiv). Monotropen kan ses i likhet med den litterära tropen som ett litterärt rum eller en speciell tematik, som man som författare och läsare kan förhålla sig (känslomässigt) till. Det monotropiska intresset liknar det tillstånd som *Låtsasheten* utgör, det vill säga en egen värld.

Genom små variationer – former av *minoritära* rörelser – rör sig bokens jag-gestalt genom världen, från den fysiska till den påhittade. Bildernas utsträckning över sidan skapar en koncentration där varje

liten rörelse blir kompakt och fylld av känslor. Erin Manning undersöker i *The Minor Gesture* (2013) en autistisk estetik som bygger på just den lilla (minoritära) rörelsen, en process som liknar det monotropiska tillståndet. Manning menar att det finns inget utanför händelsen, den är en monotrop. Hon läser också det mer-än-mänskliga (där det inte finns någon uppdelning eller hierarkisk ordning mellan människa och icke-människa), som en fruktbar position för en autistisk praktik, och lyfter fram ett tillstånd där objekt och subjekt ännu inte definieras, och ifrågasätter därmed idén om det autonoma subjektet: "What if the act did not fully belong to us?" (Manning 2013, 16). Det är en position som autisten är väl bekant med, dels eftersom hen ofta utelämnas åt andras diagnosticering, dels eftersom den autistiska perceptionen fungerar annorlunda och exempelvis jobbar med ett slags "rethinking the concept of thought itself" (Manning 2013, 28).

Jaget i *Låtsasheten* har "vuxit ur den vanliga verkligheten", vilket yttrar sig genom att "munnen glömmar öppna sig", jaget blir tyst (Ruejas Jonson 2017, ingen sidnumrering). Tystnaden skildras genom att Pratet, som en stor mörk hund, "bara stör och jagar bort alla mina ord". För att lösa situationen hittar jaget på Låtsasheten, en värld där jaget kan ordna allt som hen vill. Men så kommer Pratet in här också, och stökar. Det finns ingen lycklig upplösning, bara ett konstaterande att "i den vanliga verkligheten tycker dom andra bara att jag och Pratet borde hålla sams. Lätt för dom att säga! Dom behöver ju inte Låtsasheten."

Det autistiska jaget, så som det framträder i Ruejas Jonsons och Emersons texter, ligger på många sätt nära det lyriska jaget: det är en litterär konstruktion som upplever och uttrycker (Slyk 2010, 76). Att läsa det litterära subjektet som autistiskt innebär dock att bygga en bro mellan idén om det lyriska jaget (och jag menar här att även Ruejas Jonsons jag kan förstås som lyriskt genom den poetiska ton bilderboken uttrycker) som direkt uttryck för författarens upplevelser, som i romantiken och expressionismen, och symbolismens och modernismens fiktiva subjektskonstruktion. När jag läser Ruejas Jonson och Emerson som autister, läser jag även deras litterära jag som autister – och jag läser själv i egenskap av autist. Det innebär att gränsen mellan verklig situation och litterär konstruktion upplöses. Denna position kan vara problematisk – den blir ett slags biografisk

läsning som också påstår en samhörighet mellan min subjektiva upplevelse av världen och författarnas erfarenhet. Här går poetiken in i politiken. Kan en påstå sig veta något om en annan människas upplevelser? Vem har rätt att tro sig förstå?

Yergeau (2018) skriver om att det autistiska språket uppfattas som egocentrerat, medan Miele Rodas (2018, 4) skriver om att det autistiska språket ansetts ha "absence of 'I'". På ett motsägelsefullt sätt tycks autisten alltså både sakna jag, och ha alldeles för mycket av det. Den autistiska läsningen måste kanske alltid ha sitt jag med sig, eftersom jag aldrig tillåts kliva utanför kategorin som andra ritat upp åt mig, den kategori i vilken andra har mer kunskap om mig än vad jag har.

Det Ruejas Jonson skildrar i *Låtsasbeten*, är hur talet för den autistiska kan upplevas som ett hinder, eftersom orden får så stor betydelse. Att arbeta med språket innebär – då orden upplevs som relationer i egen rätt – ett högriskprojekt, ett intresse som kan förstås som monotropiskt, Yergeau (2018, 31) beskriver den autistiska positionen som en retorisk situation, det är en utsatt position, men också en position ur vilken autisten genom sin blotta existens gör motstånd, det är en retorik som "stims, a rhetoric that fauxpas, a rhetoric that averts eye contact, a rhetoric that lobs theories about ToM [Theory of Mind] against the wall". Att vara autistisk innebär att så mycket sagts *om* en, av icke-autister. Att då själv skriva, innebär att ta sig an språket och tvingas förhålla sig till detta som redan sagts och skrivits. Det innebär därmed ett slags möjlighet till revansch. Jag fick i vuxen ålder diagnosen autism. Den autistiska autism forskaren Monique Bothas artikel "Academic, Activist, or Advocate? Angry, Entangled, and Emerging: A Critical Reflection on Autism Knowledge Production" (2021) är en text om kunskapsproduktion kring autism, i vilken en lång rad autismforskare citeras:

Autistic children are severely disturbed. People seem to be no more than objects to them. . . You see, you start pretty much from scratch when you work with an autistic child. You have a person in the physical sense—they have hair, a nose and a mouth—but they are not people in the psychological sense.

(Lovaas 1974)

Autism is a devastating disorder because it disrupts not only understanding of others and their social relationships, but also understanding of self.

(Frith & Happe 1999, 19)

Det är en våldsamt redogörelse för hur autistiska personer lästs som, och lärts ut som, inkapabla till förståelse av såväl sig själva som andra. Att läsa Ruejas Jonson och Emerson, som autist, innebär att läsa om en position som ligger nära mig, som gör mig till en begriplig varelse. Det är en bekräftande läsning. En glädje i sorg.

Egna och omslutande världar

Det universum som skildras i *Låtsasheten* är överväldigande. Både den vanliga världen och *Låtsasheten* är "charged with feeling" (se Murray, Lesser & Lawson 2004, 140). Detta universum både liknar och inte liknar Emersons. Likheten ligger mycket i just detta att känslan i relationen till världen är central. När Emerson skriver "please" är det ett slags tillbedjan till universum, ett universum som vibrerar av liv och präglas av musik:

is heavy freedom
going to the center
of the universe.

I really, I try
to understand, please
help me understand.

I want to go to the music.
The answer is there.
It is vibrating life.

(Emerson u.å., 4)

När Emerson använder sig av det affirmativa, skapas erfarenheter av det överväldigande och exploderande som gör att jag ytterligare förstår Ruejas Jonsons bilder och korta texter. De samspelar i sitt sökande efter en värld som det går att vara i. Uttrycket "I really try" i Emersons diktsvit upplever jag som nära det Ruejas Jonson gör i

sitt sökande efter Låtsasheten. Det är en längtan efter världen och språket. Språket som "a strange object covered with fur which breaks your heart" (se Savarese, 2018, 1). Ruejas Jonson och Emerson delar en ömhet för språket som yttrar sig i ett slags kompromisslös kärlek till en värld som kräver kompromisser. Emerson använder sig av ordet "yes" för att skapa denna känsla:

together in the world

as one yes yes yes.

Please go to the triangle
to find please find love there
yes yes. Kiss the blue of our hearts

yes yes yes. Loving the blue is loving mother
earth yes yes. Please get that the triangle
is the world bursting beginning life

(Emerson 2020, 10).

Please get that you need
to only explode

into yourself nothing

yes

yes

yes

(Emerson 2020, 12).

Emerson (2020, 12) skriver "to only explode / into yourself nothing", vilket antyder att för att nå världen, krävs att man säger upp sitt jag. Ruejas Jonsons och Emersons texter utgör, lästa tillsammans, en komplex gestaltning av hur subjektet faller sönder, eller snarare aldrig varit helt. *Yes yes yes*, det krävs mod för att komma till denna punkt där man låter sig explodera, men det är en ständig rörelse mot den punkten.

Ruejas Jonsons jag rör sig mot en punkt. Hen är närmast punkten i mitten av boken "Nu är allt som det ska. Här i Låtsasheten passar jag" (Ruejas Jonson 2017). Men punkten är inte slutmålet. Liksom Manning ställer processen och rörelsen framför målet eller produkten, och därigenom ifrågasätter därmed idén om det autonoma subjektet med frågan "What if the act did not fully belong to us?", så hamnar Ruejas

Jonsons jag i en Låtsashet där också andra existerar. Det splittrade jaget innebär också ett kollektivt jag – vilket syns, dels i de många versionerna av jaget på samma bild, dels i hur Pratet skiljs från jaget genom att ta form som en hundkropp. Jaget blir efter Pratets intrång i världen ett slags främling i sin egen påhittade värld. David Jackson-Perry et al. (2020, 125) menar, utifrån Alison Kafers (2003, 9) definition av det politiska, att sensoriska upplevelser och hur vi förstår och talar om dessa, är del av maktrelationer, och därmed öppnar upp för debatter och motstånd. De (2020) beskriver autistens position som en *the sensory stranger*, och lyfter fram denna som är en reell och värdefull epistemologisk position – i kontrast till hur autister i autismforskningen ofta frångäts rollen som mänskligt relevant. De gör det genom språket, genom att se ett normativt språkbruks begränsningar och därifrån försöka uppfinna ett eget modersmål. Främlingens position liksom (o) möjligheten att uttrycka det sensoriska språkligt, är hos både Ruejas Jonsons och Emersons verk centrala, som en utgångspunkt och något att återvända till.

Det är det mänskliga som är problemet. Tystnaden, det talade ordet, är problemet. Därför väljer Ruejas Jonsons jag Låtsasheten – ett tigande kopplat till begäret, ty det är djupt och passionerat, och utgör en helt egen värld. Ett tigande som ändå är ett språk, eftersom det skrivs och ritas. Jag läser det som att det från början ofrivilliga tigandet efterhand blir ett eget val, en motståndshandling. Detta kan jämföras med den autistiska tystnaden. Emerson, som skriver men inte talar, har en praktik som liknar citatets sista rad, ett ofullkomligt tigande, eftersom hon har boken. Den autistiska rörelsens påtvingade, kliniska tystnad finns, den som Botha (2021, 9) vägrar delta i när hon skriver att: "I will not leave my values at the door of the academy—I refuse. I refuse to abandon my community and to engage in the complicit silence". Men tystnaden (den autistiska) finns också som motstånd. Den autistiska tystnaden, liksom den autistiska perceptionen, utmanar idén om vad som är oförmåga och vad som är vägran. Jag vill förstå det som att oförmågan kan vara den yttersta formen av vägran.

Jag läser *Låtsasheten* och *You Are Helping This Great Universe Explore* som poetiska och bildliga skildringar av en autistisk värld. Jag läser texterna som autist, med en autistisk agenda och en autistisk förståelse av världen. Jag känner igen mig. Autismen är inte en utbytbar del i Ruejas Jonsons och Emersons författarskap. Autismen är en konst-

närlig tillgång och ett självklart sätt att relatera till världen. Jag läser inte dessa böcker som så att säga ovanliga eller så kallade alternativa, jag läser dem som självklara, jag läser med igenkänning.

Att få denna kompromisslösa igenkänning gör något med min upplevelse av världen och av läsningen av den. Jag har i min läsning av *Låtsasheten* och *You Are Helping This Great Universe Explode* läst som om texten var en ASMR-inspelning (från engelskans autonomous sensory meridian response), vilket kan beskrivas som ett sensoriskt fenomen där personer upplever kittlande och statisk-liknande känsla över hårbotten, nacke och ibland andra områden som respons på specifika auditiva- och visuella stimuli (Barratt & Davis 2015). Jag har låtit läsningen trigga min hjärna till tanke och känsla.

Litteratur

- Barratt, Emma och Davis, Nick (2015): "Autonomous Sensory Meridian Response (ASMR): a flow-like mental state", *PeerJ*. (3), doi.org/10.7717/peerj.851.
- Botha, Monique (2021): "Academic, Activist, or Advocate? Angry, Entangled, and Emerging: A Critical Reflection on Autism Knowledge Production", *Frontiers in Psychology*, (12), doi.org/10.3389/fpsyg.2021.727542.
- Emerson, Hannah (2020): *You Are Helping This Great Universe Explode*. Unrestricted Interest.
- Emerson, Hannah (u.å.): *Poetry*, <http://www.hannah-emerson.com> [hämtat 1.10.2024].
- Felski, Rita (2011): "Suspicious Minds", *Poetics Today* 32(2), s. 215–134, doi.org/10.2307/25835355.
- Hall, Alice (2016): *Literature and Disability*. London: Routledge, doi.org/10.4324/9781315726595.
- Hallhagen, Erika (2020): "Nathalie Ruejas Jonson får det första priset till Lennart Hellsings ära", *Svenska Dagbladet* 5.6.2020.
- Jackson-Perry, David, Hanna Bertilsdotter Rosqvist, Jenn Layton Annable och Marianthi Kourti (2020): "Sensory strangers Travels in normate sensory worlds", *Neurodiversity Studies. A New Critical Paradigm*, (red) Hanna Bertilsdotter Rosqvist, Anna Stenning och Nick Chown. London: Routledge, s. 125–140, doi.org/10.4324/9780429322297.

- Kafer, Alison (2003): *Feminist, Queer, Crip*. Bloomington: Indiana University Press.
- Manning, Erin (2013): *The Minor Gesture*, Durham: Duke University Press, doi.org/10.2307/j.ctviii1jhg1.
- Miele Rodas, Julia (2018): *Autistic Disturbances. Theorizing Autism Poetics from the DSM to Robinson Crusoe*. Ann Arbor: University of Michigan Press, doi.org/10.3998/mpub.9365350.
- Moi, Toril (2011): "The Adventure of Reading: Literature and Philosophy, Cavell and Beauvoir." *Literature and Theology*, 25(2), s. 125–140.
- Moi, Toril (2017): *Revolution of the Ordinary: Literary Studies after Wittgenstein, Austin, and Cavell*. Chicago: Chicago University Press.
- Murray, Dinah, Mike Lesser och Wendy Lawson (2005): "Attention, monotropism and the diagnostic criteria for autism", *Autism* 9(5), doi.org/10.1177/1362361305051398.
- Ruejas Jonson, Nathalie (2017): *Låtsasheten*, Stockholm: Bokslukaren Urax.
- Savarese, Ralph James (2018): *See It Feelingly. Classic Novels, Autistic Readers, and the Schooling of a No-Good English Professor*. Durham: Duke University Press, doi.org/10.2307/j.ctv11316vg.
- Slyk, Magdalena (2010): "Vem är jag?" – *Det lyriska subjektet och dess förklädnader i Tomas Tranströmers författarskap*. Uppsala: Uppsala universitet.
- Stoddard Holmes, Martha (2018): "Embodying Affliction in Nineteen-Century Fiction." *The Cambridge Companion to Literature and Disability*, (red) Clare Barker och Stuart Murray, Cambridge: Cambridge University Press, s. 62–73, doi.org/10.1017/9781316104316.
- Vedel, Karen (2021): "Lär känna din personlighetstyp: Är du introvert eller extrovert?", *I FORM* 6.9.2021.
- Williams, Gemma (2021): "Theory of autistic mind: A renewed relevance theoretic perspective on so-called autistic pragmatic 'impairment'" *Journal of Pragmatics* 180, doi.org/10.1016/j.pragma.2021.04.032.

■ Poesin som kunskapsform

Anna Möller-Sibeliuss. Förvandlad, sönderströdd.
Människan, moderniteten och poesin i sju finlandssvenska
författarskap från 1920–2020. Ellerströms, Malmö 2022.

Det är något med Anna Möller-Sibeliuss tilltal – mjukt, avspänt och samtidigt ivrigt – som nästan får sidorna att bläddra sig själva i den nya essäsamlingen *Förvandlad, sönderströdd. Människan, moderniteten och poesin i sju finlandssvenska författarskap från 1920–2020* (2022). Egentligen borde det inte vara så, med ett så vittfamnande ämne, som det anges i förordet: ”de mångfacetterade problemen kring begreppet människa” – samt något om ”vilken kunskapsform poesi är”.

Som läsare hinner man just så pass kippa efter andan innan författaren lugnar med att hon just i den här boken velat söka en kompromiss mellan litteraturforskarens vilja att ”strukturera och hitta mönster” och poesi-läsarens faktiska intryck efter att ha ”strosat omkring, tagit intryck och låtit bero”. Det sistnämnda kunde också gälla som definition av det ledigt bemästrade essäistiska skrivsättet, det som möjligen är främsta skälet till fenomenet med de självbläddrande sidorna. Man vill helt enkelt slå följe med en sådan ciceron, som så övertygande stakar ut sin färdväg genom hundra år av finlandssvensk poesi.

De klassiska vem- och varför-frågorna om vilka som räknas in och vilka som hamnade utanför besvaras med ett likaså självklart

varför inte. Är till exempel det faktum att i stort sett alla poeter och tänkare som återopas i boken är kvinnor någon grund för att tro att detta är en "kvinnobok"? Nej, sådan har inte avsikten varit, fastslår författaren. Men däremot vill hon "ta för givet" att "kvinnor har intressanta synpunkter" på bokens ämnen.

Såg vi nyss ett kaxigt feministiskt långfinger fladdra upp där...? Eller var det bara så att hon vinkade åt oss läsare att komma med? Nåväl. Låt oss nu göra det!

Hundra år, mellan 1920 och 2020, är förvisso ett svindeldjup att bemästra – med krigen, samhällsomvandlingarna och demokrati-rörelserna i åtanke. Kvinnornas rörelser och vidgade röstrynder, inte minst. Men samtidigt är ett sekel ett behändigt historiskt mått för att greppa något mer jordfast av flyktiga fenomen som tid och konstnärlig språkutveckling, just i relation till den historiska svindeln.

Hundraårsperspektivet följer med in i den första essän, där Anna Möller-Sibeliuss arrangerar ett möte mellan Kerstin Söderholm och Ulrik Nielsen, från andra decenniet av respektive sekel. I Söderholms debutdiktsamling *Röster ur tingen* (1923) återfinns ursprunget till bokens titel i ett drabbande citat ur kortdikten 'Människan': "Tanke är du/ och en ton som brast i vinden./ När det kvällas / ligger du förvandlad, sönderströdd." Med det är den dramatiska stämtonen anslagen – och fångas upp i ett eko i Ulrika Nielsens diktsamling *Undergången* från 2015. Där har komplexiteten i den mänskliga belägenheten skruvats upp till igenkännlig nutida språkförbistring. Själva ordet människa blir utbytbart och ersatt med "kund", "resurs" eller "person" och med ens mindre bråkigt och illusoriskt hanterligt. Följdverkningarna av sådana ordbyten ringlar sig långt utanför poesins domäner. Alla som någon gång har snubblat på tröskeln till HR-personens tjänsterum på sin arbetsplats vet vad det handlar om.

Alldeles osökt kommer jag också att tänka på den rikssvenska poeten Isabella Nilsson som i en återkommande stilfigur i sina diktsamlingar talar om "människlighetens tid" i förfluten tid. Där darrar det till under poesivandrarens fotsulor – och vi förstår att de frågor som författaren ringar in är både befogade och mycket angelägna att närma sig. Den följande essän utgör både ett återbesök och en nyläsning av Solveig von Schoultz poesi, som Anna Möller-Sibeliuss

tidigare ägnade sin doktorsavhandling åt. Nu med de tolkningsnycklar som den posthumanistiska och ekofeministiska teorin erbjuder, i originell tankegemenskap med Toril Mois förståelse av uppmärksamhet som filosofiskt och möjligt litteraturanalytiskt begrepp. I von Schoultz poesi finner hon de gränslinjer mellan den mänskliga belägenheten och det mer-än-mänskligas domäner som fordrar just en annan och förhöjd typ av uppmärksamhet – ”av olika arters språk”.

Det är en essä som vackert illustrerar bokens huvudspår, ringlande men målmedvetet i sin utstakade riktning. Teorin tynger inte utan bjuds in som samtalspartner till poesen, och får slagrutan att markera oväntade fynd. Som att den ekofeministiska filosofen och vetenskapshistorikern Carolyn Merchant och von Schultz nickar igenkännande åt varandra över genregränserna, i ”en stillsam opposition” mot polariseringen av olika synsätt på naturen, som antingen mekanisk eller organisk, liksom i det artöverskridande partnerskap som förenar människa, träd, sten och fågel, bortom antropocentrismens förkrympta livsramar.

Snittet mellan poesi och teori ömsom vidgas, ömsom sys ihop i de följande essäerna och klargör att kunskapsfrågorna i många fall är förbluffande lika, bara olika i stil och verkningskraft. Fyndplatser av sådan samtidig samklang och dissonans lokaliseras till Tua Forsströms tidiga diktning, Catharina Gripenbergs lyriskt-textila handboksskrivande, Hannele Mikaela Taivassalos erotiserade grängång mellan poesi och prosa och Matilda Södergrans transformation av svindynga till ett poetiskt grundelement. Allteftersom berikade och besvarade med invändningar eller medhåll av teoretiker och filosofer som Rita Felski, Eva Illouz, Gunnar Adler Karlsson, Hanna Arendt och Karin Johannisson.

Något i den stundtals vilda virveln av korsande tankespor i Anna Möller Sibeliuss bok får mig att tänka på de konstprojekt som är knutna till verksamheten i CERN-laboratoriet i Schweiz. Där partikelfysiken går bortom vetandets gräns griper konsten in. Inte helt olikt ambitionen att frilägga spår av poesen som kunskapsform. Samt något om ”de mångfacetterade problemen kring begreppet människa”. Mönster finnes, somliga mer svindlande än andra.

Annelie Bränström-Öhman

■ Textila spår och kläder i Sara Lidmans Jernbanan

Annelie Bränström-Öhman: *I rött, svart och vitt. Sara Lidmans språkdräkter*. Ellerströms, Malmö 2023.

Sara Lidmans författarskap är väl utforskat ur flera olika perspektiv. I boken *I rött, svart och vitt. Sara Lidmans språkdräkter* tar Annelie Bränström-Öhman, kulturskribent och professor i litteraturvetenskap vid Umeå universitet, som tidigare skrivit om Lidman, sig an hennes författarskap genom en ny tematik. Bränström-Öhman undersöker textiliers betydelse i Lidmans historiska romansvit *Jernbanan* (1977–1999) som består av sju delar och som handlar om industrialiseringen av Västerbotten i slutet av 1800-talet. Bränström-Öhman pekar ut kläder, textilt hantverk och textil metaforik som ett av nyckelspåren i Sara Lidmans romaner. Bränström-Öhman skriver att hon i "den lilla boken" undersöker den värld av tyg, kläder och textil som vecklas ut i romanerna. Men även om boken sett till omfånget och formatet inte är särskilt omfattande har den ett desto mer omfattande innehåll. Bokens tematik tycks också vara motiverat av Sara Lidmans eget yttre och relation till kläder. Inledningsvis beskrivs hennes klädstil från 1950-talet där hon liten och nätt var klädd i polotröja och slacks men på röda mattan i den allra trendigaste New look-anda. Och hur hon sedan kom att byta stil på 1960-talet till en mer androgyn framtoning med enklare plagg som skjortor och byxor i raka snitt. Men Bränström-Öhman vill ändå inte sätta likhetstecken mellan en författare och verken. En skiljelinje som inte är ovanlig inom litteraturvetenskaplig forskning. I boken, som har en essäistisk form, diskuteras trots det Lidmans egen inställning till kläder och boken avslutas med en intervju med Lidmans systerdotter där Lidmans klädstil och garderoben står i fokus. Bränström-Öhman frikopplar således inte biografi och den personliga garderoben från de textila spår som hon söker efter i romanerna. Bokens tematik fångas också upp i konstnären Maria Sundströms bilder där hon tolkar de kläder och textilier som lyfts fram i *I rött, svart och vitt. Sara Lidmans språkdräkter*.

Det är inte bara karaktärernas plagg eller det textila hantverket som står i fokus utan även Lidmans språk. Bränström-Öhman menar att Lidman "klär på språket" och "ger berättelsen en originell och välskräddad språkdirkt". Det textila verkar alltså på två plan, dels genom att se vilken funktion eller symbolik som kläder och textilier laddas med, dels på ett mer metaforiskt plan där språket diskuteras just i termer av dräkt och liknas vid textilier. Bränström-Öhman ställer frågorna om det går att jämföra texten med ett tyg, en väv eller ett stickat plagg – och hur det i så fall skulle se ut. Vilket snitt och vilken stil skulle språket ha? Förutom att de "textila spåren" är essäns nav använder även Bränström-Öhman ett språk som har kopplingar till det textila där hon menar att hon "följer, nosar och känner mig fram längs ett tygspår genom romanernas brokiga textvävar". Ibland blir det nästintill för många metaforer som tenderar att göra texten överlastad i viljan att motivera sammanlänkningen mellan språket och det textila. Det finns också en tendens till att tematiken övermotiveras, vilket stundtals skymmer bokens faktiska bidrag. Någon överdriven motivering behövs inte för Bränström-Öhman är skicklig på att visa på textiliernas betydelse i litteraturen utan att de behöver upprepas. Bränström-Öhmans läsning av *Jernbanan* är tillräcklig i sig själv.

Det är inte de språkliga analyserna som är bokens styrka. Det är i stället när Bränström-Öhman visar hur Lidman använder kläderna och textilerna för att stärka berättelsen som analyserna blir riktigt intressanta. Det kräver en noggrann och uppmärksam ny blick för att få fatt i textiliernas betydelse i *Jernbanan*. De "textila spåren" är både påtagliga och subtila. Bränström-Öhman visar hur Lidman använder kläder för att avtäcka klasskillnader och skapa en slitning i och förståelse för karaktärernas känslor. Didrik, en av romansvitens huvudkaraktärer, gifter sig i en vit kostym som sedan följer honom genom livet. Finkostymen byter skepnad till ett skamplagg under tidens gång och blir en symbol för att Didrik inte förstår de sociala koderna. I mötet med herrskapsfolk bär han kostymen och tunnsulade skor som står i stark kontrast mot de bättre bemedlades enkla kläder som är mer anpassade för sammanhanget, i skogsmiljö. Kostymen blir till en löjlig påminnelse om hans samhällsposition som han ohjälpligt är fast i. I ett annat liknande exempel beskrivs hur en piga bär en mycket mer påkostad

klänning än Didriks brud på bröllopsmiddagen. Här tecknas en tydlig klasshierarki där det gäller att veta sin plats även vad gäller det yttre.

Bränström-Öhman visar också att kläder blir till en symbol för drömmen om ett annat liv och fungerar som en verklighetsflykt för karaktärerna i romanerna. Önskan om att få bära till exempel en sidenklänning skapar en strimma hopp om att något livsomvälvande skulle kunna hända. Bränström-Öhman avtäcker hur Lidman använder kläder för att förstärka karaktärernas känslor. Känslorna materialiseras i plaggen. I Lidmans romaner är de historiska förutsättningarna vad gäller kläder framträdande. I *Jernbanan* beskrivs hur rallarna bar sina köpeskläder tills de var tunga av smuts för att sedan bli insamlade av kvinnor som försökte ta tillvara på dem, tvätta dem och sy om dem. Här visar Bränström-Öhman på den aktuella frågan om att kläder hade ett högre värde och att det var en självklarhet att kläder återbrukades. Hon lyfter fram att verkligheten under 1800-talet vad gällde textiliernas värde är långt ifrån dagens fast fashion-industri.

Sammanfattningsvis rymmer *I rött, svart och vitt. Sara Lidmans språkdräkter* en mycket intressant ingång i hur kläder och textilier leder till en ny förståelse av Lidmans författarskap. Kläder och mode har inte haft en särskilt framträdande roll vad gäller forskning om skönlitteratur men Bränström-Öhman visar på ett mycket fördelaktigt vis värdet av att undersöka textiliernas betydelse.

Emma Severinsson

Medverkande

Annelie Bränström-Öhman, professor i litteraturvetenskap och genusvetenskap vid Umeå universitet

(annelie.branstrom-ohman@umu.se)

Anna Buss, PeD, Åbo Akademi (anna.buss@vaasa.fi)

Panu Petteri Höglund, FM, doktorand i tyska språket och litteraturen vid Åbo Akademi (panu.hoglund@abo.fi)

Anna Nygren, FM, doktorand i litteraturvetenskap vid Åbo Akademi (anna.nygren@abo.fi)

Ulrika Lif, FM, doktorand i litteraturvetenskap vid Åbo Akademi, universitetsadjunkt i litteraturvetenskap vid Mittuniversitetet (ulrika.lif@miun.se)

Emma Severinsson, FD i historia, lektor i modevetenskap vid Lunds universitet (emma.severinsson@kultur.lu.se)